

1

1-126*

297 of 297
297 of 297
297 of 297
297 of 297
297 of 297
297 of 297
297 of 297
297 of 297
297 of 297
297 of 297

P.P. 1-126 22^a.
Addendum to Page 22 section 26. K13/27. p. 1.

297 (4) 41^a indexed 297
10 JUN 1939

Ngobhathi saseNdulo bekuthi
nona sasifazana ebelethe amawele,
kuthi wadikwehle imihlolo: kuthi
kwaselulethe wageda, kwaphuma
nonzanyana, wanqunywa, kube
sibathwa leli eliphume kugala
lifakwe igabade emlonjeni. Leli
igabade lifakwe qede ife ingane
ibe sei imbelwa lapha esithum-
banjeni: kube sekumbelwa no-
nzanyana khona esithumbanjeni.
Kwenzjwa konke loku nje
kungonywa lengane ephume
nuva ukuba iphile yona
ingafi. Nomhlolo li obugonde
ukwehla lapha ekhaya unga-
ke usehla. Kuthi ke lengane
ephilayo iloku igezelwa lapha
esithumbanjeni, lapha kumbelwe
khona elinye, yikhona engezu
kukhumbulana akhalalane.

Loku bekwenziwa ngesikhathi
sasendulo impela.

Kuthe kuqala kubusa oYshaka
no Dingane, noMpande, kwakungu-
~~amkhulu~~ ~~semthetho~~ uqinile ukuthi iphahla
lifakwe igade; ngoba base bebona
ukuthi babulala ebe lizophila.

Kwase kwaziwa ukuthi uma
umuntu ezele amaphahla, wena
obukele, mubongele uthi, "Ha! waze
waku busisa uMvelingangi bo!"
Ungaze wase ukuthi, "Waze wa
kholiseka bo!" ngoba uzosuke
awazale naye uma uphumesela
ngomlomo nenhliziyo yakho ukuthi
awuwathandi.

Kwakwaziwa ukuthi amawele
ayakhaba. Kwesinye isikhathi
elikhulu likhaba elincane.
Kwesinye isikhathi aphile wona
kepha akhabe uyise. Kwesinye
isikhathi aphile noyise, akhabe
unina. Ngakoke kwakwaziwa
ukuthi umuntu wehlelwe yingo-

zi enokuphuthungwa kodwa.

297

Ukuphalala amakhosi wamaphahla

1. Uma uhole amaphahla, kufanele uyise awakhungu, abonge kwaba phansi, ezinxusela naye ukuze a phile kulomhlolo, nomkakhe.

Uma uyise wamaphahla enamandla, wa eye ahlabe izinkomo ezimbili, enye kube ngeyelinye, enye kube ngeyelinye enzela imbeleko yawo. Uma engenazo izinkomo ke ahlabe izimbuzi ezimbili. Awanqwa mbise ngemisweswe yesikhumba esiseleyo sisi kwe sithungwe izimbeleko zawo.

Imithi kayidli amakhosi (amawele, amaphahla). Umuthi wawo wa umunye. Kurizimphepo ayenganukiwa zinyamazane ayethunqiselwa nje ngemphepo kube kuphela. Noma ekhwa ngu.

197

4

K13/27

umkhuhlane athungiselwe ngemphe-
pho, abojwe ngayo, aphuziswe
ngona, agezwe ngayo kuphela abe
selulama.

Urina wama khosi uma e-
senonina, athathe elinye ali
yise kunina ukuba amondale-
le lona lize likhule, enzela
ukuwahlukanisa ukuze ku-
ngabi bikho ukufudumala
komkhuhlane. Naye uma ligula,
eme ngayo impepho. Kuthi uma
umkhuhlane umphekelele, abe
se lethwala alithe kwelinye
ngoba asike ekhumbulene, nje
ngoba ingalathi yawo iyinye.

Kwesinye isikhathi abo-
nane qede aphile. Kucikiziswe
njalo aze akhule.

Njengoba niyazi ke ukuthi
ingane encane ayifulathelwa
ngunina uma kulolwe. Ku-
ngumkhuba ukuthi ingane

unina kabekke ngakuyo. Kuthi
 nxa efuna ukuphenduka, a
 yiphendule, kube yikhona
 naye ephenduka. Uma eyi
 fulathela, izofulathelwa ama-
 dlozi ingalungu.

Emaphahleni ke, yiliphi
 elizofulathelwa? Njengoba uma
 ebekwe ngakwelinye ulifulathela
 elinye? Alikho elifulathelwa
 yo. - Kuyo kuthi unina
 alale ngomhlana. Inye inga-
 ne ilale ngakolunye uhla-
 ngothi nenye ilale ngakolu-
 nye. Uma sezincela nenye
 incele elinye nenye incele
 elinye ibele.

Kwesinye isikhathi ayephila
 omobili kepha kwakungavami
 ukuba aphilile omobili. Kuthi
 ke uma ephilile omobili ku-
 thiwe elikhulu ngelincane.
 Eliphume mava ngelikhulu.
 Kuthi uma unina ebala izi

ngane zakhe, wona awabale
enjengamuntu munye/

Kuthi ke uma elinye lifile
lingakhalawa, lingazilelwa.
Limbewe ekhaya ukuze kuthi
uma leli elisaphila lidutshu-
lwa umkhuhlane, liye kogeze-
lwa ethuneni lelinye ngemphepo.

Futhi ke uma kugula e-
linye, nelinye liyagula. Kwe-
sinye isikhathi. uma kufa
elinye nelinye liyafa. Aba-
niniwo babe khathala ku-
hlaba beshweleza kwabapha-
nsi. Kwesinye isikhathi njalo
baphumelele.

Isilima besingabulawa
neze kwazulu. Besiyekwa
nje uma sizelwe ekhaya
kuthiwe kuchume inzalo.

Njengombila nje, uma insimw
ishumile ibonakala ngokuba kube
khona isiwumba (omunye umbila okuthi

7

K13/27

297

esikhundleni soba kube khona
isikhwebu, kube yimpuphu emnya
ma phakathi kwamakhasi. Isiru-
mba ke yisona silima sombila.

Nabantu babeyo bazale baze ba-
zale nezishaywa. Kuthiwe asinga-
hlekuwa isilima ngoba uma usi-
hleka uyosizala. Kepha zaziyekwa
nje zingabulawa kuthiwe. Kuchume
inzalo - njengoba nani nake
nezwa nje ukusinda kukampanda
la u^{Dingana} Shaka efuna ukumbulala
yathi induna ayexoxa nayo, "Muyeke
Nkosi, musukumbulala, yisilima
sakweni." Wasinda njalo
umpande wazala wagwala-
lisa umuzi. Wayenomzimba
omubi umdlavuzi.

Kwakuyekwa nje nokuhlala
kugqaza amathe kunganakwa.

Ukuphinga.

RA 58

Kwakingandile karingatka
 ukuphinga - kugata, ngoba am
 dodan ayelwa izimpilo ~~zokungafunel~~
 umlaza. Nakumbakke umuntu
 wayehamba kancane. Kungatha-
 ndeki ukubia umuntu ~~ozingco-~~
 lise kakulu ngumuntu wesifa-
 zana ngoba bekwaziwa ukuthi
 afuneki amehle amnyama empini

Kepha ke akhona amakhweli
 njengakugwayi akhona amakhweli.
 Nasesifazaneni zazikhona
 izelelesi ezeqa umthetho impela.
 Nasenyameni ayekhona amakloza
 emnyama.

Kwakuye kuthi uma indoda
 ibanjwe nomfazi womuntu - ba-
 banjwa abaze baba nandlela yo-
 kubaleka, baqongqwe indoda no
 mfazi lowo abanjwe naye. /

Kwazulu, kudala, omunye
 umlobokazi uKaGoba, ethanda
 indoda, umfowabo myeni wakhe,

ephinga waye una indoda yakhe
ingekho. Kwahamba kwahamba
yasolai indoda.

Kuthe ngelinye ilanga yabo-
pha isigqiki sawo necansi yaha-
mba yathi iyobuya esonteni eli-
landelayo. Wasetshela isoka
leli lakhe ke uKaGoba wathi li-
ze tifikela lapha kuswelela ngoba
indoda ihambile.

Usehamba umyeni ebuya
mashona ngalo lelo langa enge-
na endlini. kwakhe ehlala nje
evala emnyango.

Sekuthi emva nje kokufi-
ka komyeni, la kuqundeka
amehlo nje, selizwakala i-
soka emnyango lithi, "KaGoba,
KaGoba, vula." Isivula indoda
usengena. Isimemeza abafowabo
beyivimbezela, beyiyisa kumnumza-
ne. Selisha njalo icala. Seku-
funyaniseka ukuthi indoda iya-
mphinga impela uKaGoba, la iro-

kumthola, kwasekusoteka rje.
 Kwathi ke umnumzane la uyibu
 za ukuthi umfazi lo uyayitha-
 nda yini nokuthi yameshela yi-
 ni, yavuma ukuthi umfazi
 uyayithanda yameshela.

Wayesebuza umnumzane ethi,
 "Wameshela kanjani umkamu-
 ntu naye amlobola ngezinkomo
 ngoba emthanda?" Sathi isiphinzi
 "Kani ngiyamthanda." Wabuzwa
 umnumzane wathi, "Awunaye yini
 umkakhe?" Sathi iselelesi, "Ngi
 naye kodwa kangenelisi."

Sekubuzwa kumlobokazi, u
 Kaloba, kubuzwa umnumzane,
 uyise wendoda yakhe, ogama
 lakhe kwakungu lokufoca Magibuko
 Usebuzwa ethi, "Kaloba, lendoda
 uyaphinga nayo na?" avume
 Kaloba. Abuze umnumzane
 ukuthi, "Kaloba, uyayithanda
 yini lendoda?" Avume umlobokazi

K13/27

"

297

Abesebuza umyem wakhe ukuthi usemalile yini, athi kamalanga. Athi umrumzane, "Pho ngokho uye wenzenjanani? Athi, "Ngibathanda bobabili."

Lalabla iselelesi icala kwa thiwa kasimhlawule ngenkomo umlobokazi womuntu.

Kwakhuzwa umhlolo phakathi kwezwe. Naye umrumzane walingama ngokuthi uma be-be baphinda bagila umkhuba phakathi komuzi, uzoya koba bika enkosini baqongwe bobabili.

2

Umlobokazi, uKaBonakele Shazi, emithiwe yinkengane, inyerrbane, limelapha, akushiwonga nokuthi wemithi kwathiwa uyagula.

Kwathi noma amakhosikazi amadala akwabhazi esola emsola

kwesabeka nokuphikamisa. Kwathi
 nomnyeni wakhe wambona sikhala,
 ngoba phela amanye amadoda
 akwazi ukutibona umuntu e-
 phuma naso endlini. Kuthe u-
 kuba ambone amsole, wamexwaya
 kabe esambiza, kepha kaze am
 babasa.

Zahamba izinyanga zahamba
 izinyanga, zaze zeqa isandla manje.
 Baqala abantu bamkhomba nge-
 zithupha benyenyesa. Naye u-
 myeni wakhe wangwemela em-
 hlekisa nje ngamazinyo. Kanti
 naye usebange ngokuthi uyogha-
 mka u"Ngiyosho Ekhaya."

Kwaba yisimanga njebo kwa-
 ngenetsheni. Kepha wathi lapha
 esezala, lokw kwakungashiso ukuthi
 wemithi kwakuthiwa uyagula,
 kwabizwa izalukazi. Zithe uk-
 ba zifike izalukazi, zambamba.
 Wayesethetha umlobokazi, esethiz.

nempela uyathakatha.

- ③ Insizwa igama layo kwakungu Soka. Yathi iye ezintombini yahlwe lwa. Yabuya phakathi kobusuku. Ithe iyahamba yahlangana nabathakathi, bayisukela.

Yabaleka lensizwa kukhona nesilwane abayisukela ngaso ya baleka kakulu, yaye yakhwela emthini omkhulu yahlala khonzini lomuthi. Kanti lapho yisesikhumbeni lweni sabo abathakathi. Lapha behlanganela khona bayixoxe khona indaba yokuthi ngomuso siyoya kovimbezela kwabani sibulale ubani ngomuso siye kwabani.

Bafike qede lapha phansi komuthi ime impisi le ebe im-sukela, yehlileke ukulanda umkhondo.

Bafike bahlala lapha phansi komuthi. Bathi, "Wo! Ibalekile inyamazane. Ihambe isinda! Aku senani loku sekuyasa. Ukuba bekusekhona ithuba besizoyilande-la size sizibambe."

Base behlukana ke kusemnyama. Wayesethi lomthakathi owefuye impisi, cha ke, madoda,

Kukhona utshwala kwami. Nizofika nje nina ekuphumeni kwelanga. Nangni ngizoke ngifike ngiphe isilwane sami lesi ke nguye kosibeka ehlathini, nifike ke, siphuze.

Behlukana ngawo lawo namagama, kanti insizwa iyezwa. Kuthe lapha behlukene ngezindlela, nalo onempisi athathe eyakhe indlela, yehla insizwa yalandela lo onesilwane. Yamlandela eduze. Wathi esithela yayiqhamuka insizwa.

Wathi engena ekhaya yayingena insizwa. Wathi ek evala emnyango, yayikhulekela insizwa. Wathatha impisi le, engakayiphi wayifaka emsamo, wayimboza ngezithebe ngale kwezimbiza. Wayifulela wayifulela wavula ke yangena insizwa. Kuthe noma isingenile, wasithola esinye isithebe waya komboza nangaso.

Yakhuleka insizwa yathi, "Am, mnewethu, ngomile. Ngizwile ukuthi kukhona okwenzileyo lapha kuwe. ake ungiphangise mnewethu ngo me kabi.

Nempela ke abuthela ukhanyana umthakathi. Iphuze insizwa. Iphu ze ibeka phansi ixoxa. Ibabaza ubumnandi botshwala. Iphuze ka-ncane kuze kuze. Alupheli lolu-kihamba. Iyaxoxa insizwa. Liphu-me manje ilanga. Bafike abantu beze otshwaleni. Bafike bagwale indlu. Aydlib belu impisi em-samo.

Manje ke, ibuthunge utshwala indoda. Baphuze abantu. Kuthe la ilanga selihla kaniphile, sekuphela ama khaza, nabantu sebeqala ukuxokozela, sebengerwa utshwala, yayiqala indaba insizwa.

Yathi, "Thulani ngiwoke ma-doda. mina ngiyiphisi. ngiya kwazi ukuzingela Ngake nga-shaya inyamazane. Yathi inje ngempisi yomnewethu njeya ngase ngiyiphethe ngewisa lami." Yasho ilithatha iwisa isukuma. Yathi, "Yathi la inje ngeusa ngempisi yomnewethu njeya, ngase ngiyiphethe nge-wisa lami, dadethu!" Isha sondele ezithebeni lezo ilinganise ngewisa ithi, Yathi la injeya, njengempisi

yomnewethu nyeya, ngase ngiyi-
phethe! "

Uthe esenza nje, yaphuma im-
pisi yaphulukundela. yawathela
ngokudo amadoda notshwala
yasho emnyango - kude kude e-
hlathini la ihlala khona.

Tomriniyo washo phandle
ngejubane wayilandela.

Ahamba amadoda aya kobi-
ka enkosini.

Inkosi yaphaka impi ekuyo-
vimbezela ngobusuku obulandelayo.

Bathi befika ngaleso sikhathi
bethu bazovimbezela, bafika se-
kukhala ibungane. Abamazi
nokuthi wabaleka washonaphi.

119.

Uma umuntu sehembonile
ukuthi uyathakatha, ba bam-
joja.

Kwesinye isikhathi umuntu
agule. Kubulwe. Kuzwakale
ukuthi kanti uthakathwa ngu-
bani. Anukwe yisangoma.

Kube sekusuka abanuzane
beya kobika enkosini ukuthi nguye
ubani lo onukwa yisangoma ukuthi
uthakatha kithi. Inkosi ithi ha-

mbani nimbulale numlahle.

Kempela ke bafike bathathe izagila bamphohloze bamlahle adliwe ngamango.

Uyagala efa lo ogulayo, umthakathi kade ebulewe.

120.

Kanikwa thuka lokuphenduka umthakathi. Futhi kaziphenduleli Uma nje esenukiwe unukiwe. Uyabulawa kuphela. Kathethelelwa.

121.

Uma umthakathi esebulewe, kuye kuthi abafana bakhe uma bebakhu lu babulawe. Uma bebansane ba yiswe ngentla esigodlweni, baye koba zigqili khona. Amantombazana e nyuswe nawo aye koba zigqili. Abafazi kwesinye isikhathi baye koba zigqili nabo, kwesinye isikhathi babulawe.

Izinkomo zakhe zidliwe zidlelwe inkosi. Izimbuzi nayo yonke nje infuyo yomthakathi idliwa yinkosi.

122.

Uma nje umuntu eseke wa nakwa, usuke efile. Kanti kwesinye isikhathi umuntu bayamga-

ENDS 297

297

126**

K13/27

297

mbela. Nokoke kunjalo, inkosi ya yizwa ngandlebenye. Yayithi inga tshelwa njalo ukuthi umuntu uya thakatha, ingabe isabuza kuye ukuthi nempela uyathakatha na? Esikhundleni sokuba ibuze, izwe izaba zomthakathi, yayi suke iphake impi iye komvimbezela kuphela.

Intō nje kwakuye kuthi uma umuntu esizwele yena ukuthi kukhona umuntu ozama ukuzomhlala enkosini, esuke abhomi izinduku zakhe aye komshaya. Amshaye embuza ukuthi usho kubani ukuthi uyathakatha? Wake wangibona ngibulala bani? Ufuna ukungibulalisi ngenkosi? Uyanginuka?

Amshaye, amshaye, kungabi ndaba zalutho.

Uma ke ebengakayi enkosini esakhuluma ngombono, nje, angak esaya komotha, kokunye. Abe seyesaba ukuthi usezwakele.

Iyaphela lapha.

End S. 297

Typed
15/9/39
wh

297

Ekhulekela indawo yokulala.
 Bamngerisa. Kanti umrumzane
 lo, wagcaba ubhanga lokuthakatha
 kasalali nokumdaka usuku enga
 hambanga nje aye emzini womu
 ntu aye kokuma, noba enga
 saloyanga. Adele nje eke wa
 phuma waya kokuma.

Wayenjalo ke lomumga-
 ne igama lakhe kungu
 mahlamvu.

Manje ke, umbilongo bame-
 ndlalele khona lapha endlini
 la belele khona, ngoba nijazi
 isihambi asilali sodwa.

Sifike isikhathi sika ma-
 hlamvu ukuba avuse umhlo
 ahlanganise imithi yakhe
 aphume aye koloya. Ibisivuka
 inkosikazi ikhwezela eziko ithi
 thi! usulele yini mntu wemko-
 si, athi umbilongo, "Cha, ang-
 kalali."

Ibisithatha isigqiki indoda
 nesikhwama esilenga izimpondo
 eziningi ngaphandle. Iphume
 Ithi nga ithi nya, ibuye ingene.
 Kanti iyathakasa. Ithakasa imithi
 yokuthakatha. Ibuye iphume

Impress, reason
 - by ali...
 ukh...
 o. no, M.

Ithi nya, ithi nya, ibuye ingene.
Ithi, "Usulele yimi muntu we
Nkosi?"

Athi umuntu, "Chabo. Koduz
besengozela." Ithi indoda, Au!
Nami ngikhushwa yisim yiko
nje ngitoku ngiggigga emnya-
ngo." Athi umbilongo, "Au yi-
loku ngikuzwa uphuma.
Ithi indoda auw! Impela khona
manje sesingidonsisa kabi.
Angisha nokuthi kuzovuma
ngibuyele endlini. Usho nje
uphanyeka isikhwama lesi
sakhe uyaphuma.

Athi nya athi nya, avuke u-
mbilongo aphume ethi uya ko-
chama. Phandle kukhanya in-
nyanga kalufifi kukhona ama-
fu.

Lapha eduze kwendlu kukhona
isigqobela segwele ugwayi. Ku-
khona futhi uphondo lwembuzi
luvinjwe ngesivimbo esicijwe ka-
hle. Kube kwe phezu kwesiggiki.
Umbilongo aphangela esigqobeleni
afice ugwayi ugwele phakathi.
Ake sephangela ophondweni afice
isitaphu sensizi emnyama.

K13/27

297

abe sekhokha intshengula yakhe ekha
ophondweni athela esigqobeleni;
athi ndi ophondweni ngentshengula
athela esigqobeleni, agovuze nga
yo intshengula le yakhe, kwa
chitheka okuchithekayo, loku no-
gwazi ubugwele 4/9/39

Waphinda okwesithathu wathi
ndi ngentshengula ophondweni-
wathela esigqobeleni wagovuzisa
Wavala isigqobela wasibeka la
besikhona. Wavala uphondo futhi
walubeka la belukhona. Wabuze
wangena wajilalala endaweni yakhe

Lomthakathi wahamba washesha
wabuya ngoba kwakuluxhwele lika
gwazi. Manje ukhokhwe isigqo-
bela sakhe esigqikini ekhaya, wa
khokhwa yuphondo kwakhe, lombulala
abezodweba ngawo emnyango
baneli beq nje ushaye ekhanda,
bakhabe izingazi ngamakhala ba
phele njalo.

Wasala ke wonke lomsebenzi
womthakathi, wasala esigqikini
kanye nogwazi. Kwaba kuncane
ke ukuthakatha kwakhe ngalalila
ngawo. Washesha wabuya ziche zi-
khala izinkuku zezibili wayengena

ekhaya.

Wayephangela esigqobeleni loku
lixhwele waye wukha ewuthi hlwi
hlwi. Wathimula waphinda
waphangisa wathi hlwi, hlwi hlwi.
Wathi yethu. (ethimula) wawuthi
hlwi! Wathi yethu! Yethu! Yethi
mayebabo! Uthimula njalo usisemngca
ngo kwakhe.

Asho aathi Yethi Maye Ngafa! Yethi!
esho evula umnyango engena. Yethi
Ngasho mina mfo kamva - Yethi! kwendle,
wensizwa! Yethi Ngafa yikhanda!
Yethi! Mayebabo! Yethi Ngipha -
Yethi! njaniselwe ngubani? Yethi!
An Yethi! Kade nga Yethi! ngangiba-
bulala abantu! Yethi Ngafa! Yethi!
An! Yethi! Yethi! Yethi Ngafa yethi
Yethi! Yethi - - - - -! wa nya
phela njalo.

Umkakhe usetatazele watatazele
ebamba eyeka uthe ukuba abone
ukuthi ziyayiyeka emqanseni,
wadumala.

Umntu lo uzihongisa obudala
kuzwakala engqongqa sengathi
uhudla izikhumba.

Wayephangela kuye um-
fazi emvusa avuke umbilongo.

13/27 297

Athi umfazi Aji Muntu wenkosi
 ake uzokungibonisa nanku um-
 hlolo. Umahlamoni nangw efa la.
 Kade eye kothakatha! Ubuya se
 ethimula ubala usekhiphe bonke
 ubuchopho bakhe buphansi manje.
 naye nanguya eggashuka laphaya.
 Ake uzobona Kade ngangintshela.
 Ubeme umuthi wayeka ugwarji
 isilima lesi! Umthakathi wezigoda
 An! Ake ulike usefile. Isilima lesi
 Abuke abuke umuntu athi
 cha, sengihamba mama ngibongile
 indawo yokulala.

Athi umfazi, "Aji muntu wenko-
 si sala usuhlala ungingwabise
 umhlolo lo. Akunacala nje noba
 efile, hlala wena. Mina ngizom-
 ngwababa ngimthi du ngchambe
 nawe. Sengozogana wena"

Mama! Umbilongo! Aji mama
 sala, Anginandaba nawe sala
 aphume ahambe

Wafike wayiyoya nasekhaya.
 Kwesinye isikhathi abantu ba-
 wathatha enkosi amandla, uma
 sebekhathazwe ngumthakathi. Ithi
 inkosi mbambeni rimjole egolo
 Kwesinye isikhathi kuthiwe kuhlala

K13/27

kubulwe.

Nempela ke kugazwe isangoma
esidumile ngokubula kwazo kwaso.
Ba sebeya kuso beya kobula,
sifike simnuka umthakathi.

Babuye, babuye qede baye ko-
bikela inkosi, bacele umhlahlo.
Ivume inkosi. Hungunywe ila-
nga lomhlahlo. Baye bonke.
Afike anukwe umthakathi.

Uma ekekona, anyunde.
Kuthi noma sebebuya angathandi
ukuhambisana nako. Anele afike
ekhaya qede, aqonde indawo ayo
balekela kuyo, ngoba uyazi ukuthi
konele kukikwe nje enkosini abe
sezovnyezelwa abulawe.

Kwenele kubhwe qede, ashaye
achithe umthakathi nomuzi wa-
khe. Kuse sekukhala ibungane.

Noma ebengayile emhlahlweni
bayofike bamncinze abebeyile,
ukuthi unukiwe. Kuse eseshaye
utshani, ngoba esazi ukuthi uzo
vnyezelwa abulawe nomuzi wa-
khe.

Yebo. Basyke bemazi umtha-
kathi obaloyayo. Bathi beya

kobula, babe sehemazi obaloyayo
ngoba phela hamphawula ngo
kwazi lowo abake baquzana
naye. Lowo ke nguye umthakathi
obekiweyo. Noma beya kobula ba
qude yena lowo ukuthi kanukwe.

116.

Manje, umthakathi unukelwa
kwaSangoma somhlahlo.

Kucelwa umhlahlo enkosini
ivume. Ikhiphe noma amadoda
amabili aya kozwela inkosi.
Kuphume amadoda akuleso sifu
nda noma engamashumi ama-
thathu.

Afike isangoma sesibodla,
ngoba naso besesizwile ukuthi
bakhona abezayo. Abe sethi
lamadoda, "Zindaba zakho ngo-
ma.

Sebezohlaliwa ke endaweni e-
thile lapha kuzobulelwa khona.
Ye sesivunula ke isangoma.
Sifaka imingwambo yaso. Sithatha
isiqunga sisilume, sikhafune. Bese
siphephetha ishobha laso, naseza
naleni sikhwife. (ngoba phela
ophuphi isiqunga kwa kangumuthi
omkhulu weSangoma)

Besesigala ke sibula sithi :-
 Nize ngendaba -- Abantu bathu yizwa!
 Kukhona umuntu ogulayo -- yizwa
 ukhwelewe emnyango -- yizwa ngoma!
 Ngumuntu wesilisa -- yizwa yizwa
 Ayi ngowesifazana bo -- yizwa ngoma
 Uzonda ukuba ancishwa utshwala -- yizwa
 Umkhwebhele ngomdleke -- yizwa!
 Sengathi ukhona lapha umthakathi yizwa
 Au! Nangu ekhona bo! yizwa
 Sigxume kakhulu simshaye nge
 shoba lenkonkoni emehlweni.
 kudume phansi izinduku
 emadodeni. Athi yizwa --!
 Userukive ke lowo.

Izintatheli zenkosi sezizohamba
 ke ziphuma lapha kwasangoma
 , lapha kunukelwe khona
 umuntu. Ziqonde enkosini zeye
 kobika kuyo.

Izozwa izwe inkosi, iphake
 impi iye kovimbezela. Imbulale
 umthakathi nomuzi wakhe
 wonke.

Isangoma simnika ngokum-
 shaya ngeshoba qede, simusho u-
 kuthi unqokabani. Simusho no-
 kuthi uthakatha ngenefene.

297 noba ngembila; noba ngemvukuzane
; noba ngomkhovu; noba nge-
lumbo lensingizi; noba ngesi-
khova; noba ngomhlangwe; noba
ngesambane.

118.

Umuntu babeye bamsole nje nge
zenzo zakhe, babe sebenyanya
beya komuzwa.

Omunye bamethuka khona
emhlahlweni ukuthi Au! kanti
ubani lo uyathakatha?

Omunye wa eye abe nempisi
ayihlalise ethala.

Owefuya amakati kujala
naye kwathiwa uyathakatha

Omunye abe yiloku ekhuluma
ngokwedelala, kubantu. Kuthi nje,
kancane-kancane - usemsonjela
umuntu kanti konke lapho we-
nziwa ubuthi bakhe. Uphiswa
kuthakatha.

① Kwathi ukuze kube khona ama-
kati lapha eNatal, efuywa ngu-
Ngebeshu nomphayji.

Kwaba yilowo waba nomhla-
mbi wamakati asithupha - asithu-
pha.

Lozilwane zahlala endlini nje,

azaze zafihlwa. Kwaba yiloku zi-
ndonda nje. Zithi zingabona
umuntu emile, ziye kuzigudla
esithweni sakhe. Kwaba yiloku
ziphakelwa ukudla nje. Athi
umuntu angahlala phansi, zi-
suke zihlale phezu kwakhe-
zindonde.

Ufice ungebeshu eseziphulula
izilwane zakhe. Kanti nomphayi
ngale uphulula ezakhe. Bangaze
baba nantloni nokuthi abantu
bazothi yini le.

Kanti bayabuka abantu. Ba-
khuza okudala! Bengawuhla-
nganisi umlomo, bebona abantu
befuye izimpaka ezesa bekayo.
Bengazifihli nokuzifihla. Loku-
nakbefuye izimpaka babeye
bazifihle.

Uvalo lwabashaya abantu,
abazange baye nokuya ko-
ceba ongebeshu nomphayi
enkosini. Basuke babona u-
kuthi, umuntu angafa e-
thunqa, eke wabika lenda-
ba.

Kuhambi kwahamba zanda
lezilwane baqala bazithenga

kongebeshu naku mphayi. Bazifu ya zanda zaze zagcwala izwe nje. Kugala zazithengwa noma ngembuzi nje. Kwaya kwaya azabe zisathengwa, zaselwa nje.

(2) Umlobokazi, uKasigweje wethweswa ngunina impaka mhla echangazayo. Wayifihla. Kuthe ngamhla abakubo sebegodukile, waphuma wabeka indawo entle la engayibeka khona. Wayithola esitheni samabele esabe sikhona nje ekhaya emzini wakhe. Uthatha isidiya sakhe wayembesa impaka yakhe, wayibeka esitheni samabele. Wayitshela ukuthi ayihlale ingaphumi. Nguye ayoba yiloku ezoyipha. ayilande uma ebona ukuthi likhona ithuba lokuba ingangena endlini.

Nempela ke uKasigweje abe yiloku eyilande impaka yakhe, uma ebona ithuba. Abuye ayibuyisele endaweni yayo, esitheni. Kuthe ngelinye ilanga lana izulu. Kwegcwala amanzi esitheni samabele. Sanethwa isidiya sempaka, nayo yathi ayininze, loku ingengekati. Yaphuma ya

qhasha, yadinga ukuthi izokwenze-
njani. Ithe isakhohliwe nje,
yezwa bezokozela endlini, yase
ilizwa ~~is~~ izwi lokasigweje. ~~Am~~
Kanti kuphuzwa utshwala.

Yahamba yema emnyango
yakhuluma yathi, "Ngitongena
enzini- Sidiyana titiyiyi, Sithana
sigweye amadi!" Bangaze bezwa
abantu, kwazise ukuthi baya
kokozela bayaphuzwa. Iphinde
impaka ithi, "Ngitongena enzini-
Sidiyana titiyiyi, Sithana sigwe-
ye amadi.

Wezwa umlobokazi, kanti uzwa
nje na banye abafazi bayezwa,
laba ababekheli ngakanye. Udaye
sephonseka emnyango eyithi
hlasi, eyishumeka ngaphansi
kwesidwaba sakhe. Wafika wa-
yifihla ngaphansi komthwalo
wakhe wamacansi, elawini. Kwa-
thi kusa wayehambela kubo
kanti ubhuthumbisa yona
impaka yakhe leyo ebikade i
khuluma.

Abantu bamsola njalo lowo
mlobokazi. Bakhuluma ngaye
benkhomba ngezithupha, kanti

"Yikhipheni phela leyo ngane yenu
nibe ningethuka. Mamo! Phulu'
kungqu inyembane, selifile /
Usezidela evuma. Sekubikwa
kumntwana. Usenikwa ama-
khosikazi, eya komephula emlahla
eweni, kwaphela ngako loko.

Uma umuntu ephingile wayei-
delela kakulu. Edelela indoda
yakhe edelela inkosi yakhe efuna
ukwenza umswazi lapha kuphu-
ma izimpi. Ethanda ukwenza
amehlo amnyama emadodeni-
izinsizwa - lapha ziyi empini.
Kanti empini awufuneki umlaza
kufuneka abantu abahlambululekile
Owesifazana wayengawuyelwe
nezzi ukuba edelele.

3

Umlobokazi iKagambashi Dlodlo,
ende uNdabuko, Kwadla izincomo
ensisini yakhe. Umlobokazi use-
shaya umfana. Umfana use-

baleka eye engena la' kinkhona
 inkosi, umyeni wakhe. Usemla-
 ndela umlobokazi eye emshayela
 ngaphambi kwenkosi. Mame!
 Inkosi yegwalelana kuble ko
 mfula ungenisa. Usethelwa
 kuthiwa kaqoqe okwakhe.
 Usethathwa yizimpisi ziya kom-
 qongqela eweni. Zimkhalakathiseq.
 Kuthe lapha sezimthatha
 izimpisi wayesethiqa, ake ningi
 meli ngisalinde intombazana
 yami, iraye kotapha ibumba.
 Nempela zalinda izimpisi, ya-
 fika intombazana. Unina
 wayseyibophela icansi lakhe,
 nezingubo, isithwala ke. Sebe-
 fika qede eweni sebenqongqa
 umlobokazi bemkhalakathisela
 eweni. Sebethatha icansi nezi-
 ngubo entombazaneni bezi
 yelisela nazo. Izizibuyela nje
 ingane idabukile ingasenanina

kepha ingena kukhala, fuma
nayo ibulawe uma ikhalela isipho
so eseqe umthetho sashaya i-
ngane kanti isibaleke yangena
enkosini.

Ukarodlela emgazini, uba-
nywa nomfowabo ndoda yakhe
babanjwa oqotcheni. Bakhumule-
ko. Umfazi isidwaba usibeke
phansi. Indoda ibeshu lonke
nesinene salo kubekwe phansi.
Bapheqa amehlo kuphela. Baphezu
kwa wo umsebenzi wabo lo wo-
kuphingana. Abasazi nanyaka
ukuthi kwakhiwe, kukhona
abantu.

Kuthe kusenzalo waqha-
muka umyeni woKardlela.
Uqhamuka lapha esazekile u-
Kardlela, elele amanqeshane
emgibele ngaphezulu gumnewa bo-
ndoda yakhe. Lebothi bezwa

sebezwa nje indoda yokanodlela
isikhuya ilumbo, sebezuma
bebhukana. Sibaleka indoda
lisala ibeshu esikhundleni. Nom
fazi usevuka ebaleka, sisala
isidwaba.

Umyeni lo usethatha ibeshu
nesidwaba useqonda kumntwana
useyilanda indaba yonke kuze
umntwana usekhipha induna
ihamba nomyeni lo, beyo ko
thatha ubufakazi, bebonisana
isikhundla lapha bebelele kholo
bebonisana nalapha bekuhlezi
khona ibeshu nesidwaba.

Sibuya nabo ubufakazi
induna. Umntwana esethi
kabalandwe kobabili. Sebe-
landwa befika bevuma uku-
thi bayalalana sekubuzwa
owagala lendlela. Sekutholaka
ukuthi ngumfazi lo owagolomba
indoda, wathi kazimsiza ngoba

indoda yakhe kayimidelisi im
yeka engakadumali. Futhi
kayimbizi iqabuka nje imbizile
Kuthi noba imbizile isheshe i
myeke engakadeli yena.

Kulawo makhuluma abo
bobabili, ke baphingana ke.

Usebanjwa umfazi eboshwa
imilenze ngezinqotho, bemeneka.
Sebekha inhlaba (njengokuyalwa
kuabo umntwana) bemkhula
khona lapha ngaphambili
kokwakhe lokw abangana
ngako, ngoba nako uyabuywa
Wakhala wakhala umfazi,
ephethe amadoda emkhulwa
ngenhlaba, wakhala waze
wafa esekhala okwesihlanu,
eboshwe ngezinqotho.

59

Intombazana kaMbulugwane
umfo kaMaphitha Ndabezitha,
yonwa yisoka emfuleni liyiphoga

Yakhala, yayobika kuzise. ne
soka, uNdlamlomo, nalo, labaleka
kalase laya ekhaya. Abakubo nto-
mbi bayiqhuba bayizise kubo ka
soka. Ihlolwe, Ifunyaniswe ingo-
nakele futhi ingemithi, kepha.
eyiphoqile.

Abesethwala icala ke uyise
womfana, engena esibayeni eshaya
inkabi enkulu leyo ezokhethwa
abazobika intombi le ephoqwe
yisoka emfuleni, ayihlawule ayi-
thi du kubafowabo.

Basebeyiqhuba inkomo, befika
beyibulala emfuleni bekipha
umswani begeza ngawo, bayi-
shiye phansi bahambe baye e-
khaya.

Inye yemithe kepha ingona-
kele. Kuthiwe kwehlele ithonsi.
Isithwalwa ngoyise njalo, beya ko-
yiganisa ekheleni abalethemlile
ngoba yenze umhlolo ongenzu-
wa ezweni ngoba inxa njalo

intombazana yemithi kwa
kungumbhlole.

Ibuke, kukhulunyelwe pha
nsi, kube zethukiwe. Kube
sekusuka izinsizwa ziya
koviimbizela, zibulale gula
linamasi, ziphuhluzi. Zikhe-
the inkomo ebukela kunazo
zonke esibayeni, ziyishaye, i
phume ngesango. Ezinye zibe
zega uthango zigijima/zi-
gonda kulozo ezizhuba inko-
mo.

Kube ukuba zifike nje em-
fuleni: ziyigqaze, ziyiqhaghe
zikhaphetinyongo zizitheli ngayo
zishiyi inyama idindile, ziji
hambeli. Sekoze kuqhamuke
izalukazi ezingasazali ziye ko
zidlela inyama leyo.

Amantombazane wona aye
aqonde esokeni ehlabule nwe.
Ngoba liwethukile, lawenza
umfazi walo. Afike ephophoza

297

25

K13/27

izingembezi, ethukuthile ephelile
acishe ukuzithathela esokeni.
nalo linyobozele impela. Li
fike esibayeni lishaye imbruzi
enkulu.

Ayithathe aye nayo emfuleni
ayigrobe ize ife, ngamatshe.
akhiphe umswani, ageze nga
wo, asuke ahambe ashaye
phansi inyama.

Kwashi indoda ugwaphuna
Tabatha, wathi, "Sasazi ngani ukuthi a-
mantombazana ayamitha? Aba-
fana abasahlombongi, sebephisela
nje."

Usho njalo nje ugwaphuna
ungenelwe yicala. Ufokothi
umfana wakhe ungene ne-
cala. Uphoqe intombi yakwa!
Nda bezitha emfuleni. Into-
mbi yakhala yaze yafika
kubane wabo ekhaya.

Zawufohla umuzi wakwa-

mbatha izinsizwa zakwa nda be-
zitha, zeqa izintango. Zathukw
thelela phakathi ezakwa mbatha
izinsizwa, zingasena kuthini,
zomile. Yilapho ke la kwakhu-
lumela khona ikhehla, uJwa-
phuna mbatha, ekhuluma la-
magama.

Ubufebe ⁶² lobu obukhulu ezweni
bufike nabelungu. Kanye no-
bugili besibinda isibi, nemithi
emibi yokuba intombazana
yonakale qede ifuna umuthi
ikhiphe isisu.

Kwakungekho ⁶³ loko ⁶⁴ kua-
mahamba ehlala ngoba zazi
kholwa. Leyo emekhezileyo iya-
bonwa, kuiziwe kubo ka-
soka, kuya abanewabo ntombi
nezinsizwa zakubo ziya ko
landa isephulo nenkomo ka-
nina, umqhoysa. Lenkomo yayi
landwa ngenkani yodwa inga
celwa. Ngoba naye umfokazi

uyidle ngenkani intombi wayi
mekezisa ewazi umthetho ukuthi
awuvumile.

65

Yayimusho intombazana umuntu
oyonileyo, naye engenakuphika.

Kanti futhi, kuqala impela, kwa-
kuthi intombazana inomyeni olobo-
la ngezinkomo, kube kukhona isoka
eliyisigibekelo (isidekiselu) okuyilona
lizovumuliswa ke. Umnyeni kube
ngowezinkomo. Eze ngomthetho
engodusweni. Kuthi lapha efika
kukhona isoka elincane, isigibekelo
libaleke limhloniphe kakhulu.

Nalo lidle ngendlela, lihlobo
nge impela lingamoni umntano-
muntu neze.

Indaba yesidikiselo ngizo-
buye ngiyilande, yunde kakhu-
lu.

Uma unakele, wayesho impela
kuvinjeshwe kubo kamfokazi, way-

23

K13/27

297

ithwawe iyoganiswa ekhehlani
 elthembekile ingaze izalele e-
 khaya. noba yoniwe yisidiki-
 selo isho noba yoniwe ngum-
 yenie isho, kodwa kube uyalile
 ibe se yethwawea yendle kwa-
 banye. Kepha kungandile loko

66

Phela kwakungakhulumywa nje
 nempela. Uma intombazana yoni-
 we ngumuntu noma kuvumelene,
 noma eyiphogile, ubengayeneli
 Ithwawwa iye kokwendiswa ekhehle-
 ni elthembekileyo. Kuthi lesi si-
 phoxo esimphogileyo, noma behle-
 lwe yingozi bethi bayahlobonga ke,
 sihlawule inkomo yesaphule ego
 gwazwa zinsizwa zizigeze ngayo
 Izintombi zilande imluzi zizigxobe
 ife zikhiphi umswani zigeze nga-
 wa. Isiphoxo lesi futhi sikhiphi
 inkomo yomqhozi (ingquthu)
 ngoba siyimekezisile intombi sa

yenza indlela. Umnyeni akasayi ku
zwa bumnandi yena bokumekezisa
manje. Ngakoko lomuntu owenza
lobu bubi usoyishaya lenkomo
yamakhosikazi. Ibula we idliwe
yizalukazi ezingasazali, ngoba
uma idliwe umuntu osazala
kuzoba umkhokha, abantabakhe
bonakalele ekhaya nabo.

Kuthi ke uma kubonakala
ukuthi umfana wone intombi
nje wehlelwe yingosi, ubeqonde ngo
kuyithatha, ahlawule lapha se-
zeqa uthango lwa kwabo izinsizwa
zakubontombi zize ngengane ya
kwabo yonakele, ahlawule u-
yise womfana, loku phela yena
usebalekile akasekho lapha. Ushiye
eyilande kahle indaba yakhe yonke
kuyise. Usho nokuthi intombi
uyayithanda. Angashada nayo
uma engavunyelwa. Abaleka ke.
Bathi befika abasemzini abe enge

khi.

Balwe, balwe, abafana bahambe.
Kufike izintombi, nazo zilwe zilwe
zinikwe imbuzi zihambe. Kufike
omame, nabo balwe balwe ba-
nikwe inkomo yabo bahambe.

Kusuke amakhehla akubomfana
aqhube izinkomo ezigede ilobolo.
Aziqhube aye kubo kantombi
nazo. Afike ashweleze kakhulu
impela. Aho ukuthi nawo ehle-
lwe umhlolo nje ukuba umfana
one kanje. Intombi le baya
yithanda ukuba iye kobabasela
umbilo. Abe sezigabuzi ngemibala
yazo ke - esho ukuthi size nesithole
esinco; neduna elinhlamvu-
kazi; nenkabi ewaba; nenkomo-
kazi elunga ehamba nomvemve
olunga; nejongosi elinkone; ne-
zibulikazana elimvuba mabele;
nenkomokazi esifakile, emnyama;
nesithole esilunga; nenkabi emqunga

nenkomokazi empemvukazi.

Asezothula amakhehla asem-
zini, abayeka beme emnyango,
athume izingane ziye kobiza ama-
khehla asekhaya. Bakhulume
bakhulume, bemise izwi like
linye elizokwenziwa.

Sebezothi ke, "Takani izinkomo
esibayeni ningene. Bakushonje
loko sekade bethu abaphinde ba-
shokuthi beze ngani. Sebezo
ngena qede bahlale. Kukhu-
lunywe ke, bethetha abakubo-
ntombi bethi, "Nani ninaye ke
nomfana? Isiphoxo lesi? Bathethe,
bathethe.

Sebezoshweleza kakhulu a-
bakubo kamfana. Bakhulume ke
zwane qede, kumiswe ilanga
lokugcagca. Isizogcagciswa ngo-
nina. Ngabe zisaya izintombi.

Sebezoyibeka babuye beyishiya
nayo iramanyala okudelwa ukuthi

ifike ingasegcwele emzini.

Noma engayona ayithathe intombi umfana, udlula ashaye umqhoqiso, nesaphulo, nembruzi yokungeza intombi; anduba akhiphe ilobolo.

Ingane⁶⁷ le ezoyizala ngeya-
kubo la esalwa khona lomlobo-
kazi. Kube kuble kuyintombi
yikhona izothi ingagana, batho-
le izinkomo.

Uma uyise eyifuna inga-
ne leyo wayeshaya inkomo
engaphandle kwelobolo fathenge
isisu - noma athenge ingane
yakhe leyo, isencane.

Izinkomo⁶⁸ lezi zesaphulo
ezihlawula ukwemitha kwe
ntombi zazingefuywa ngoba
kwakuthiwa zizochamela em-
qubeni wezinkomo zakulowo
muzi qde kube sekungena um-
khulba wokumekeza nokumekeza

kubantwana zibe seziba um-
khokha wokuhlawula amacala
izinkomo zomnumzane.

Lezinkomo phela ezishayelwa
ukumekeza kwomntwana, nge
zikayise. Isaphilo sigeza umuzi
kayise. Umqhoyiso ngokanina
ugeza unina. Imbusi igeza
izintombi. 7

Yonke lenyama idliwa yi-
zahukazi. Umuntu osagala a-
ngeze ayidla ngoba ingumkha-
kha. Sezingamekeza zimeke-
zise zonke izingane zakho.

Intombazana yayonakala
kanye, yethwalwe iye kokwendi
swa ekhehleni elaziwayo, isihla-
wulwe yaqedwa, ihlawulwa yi
sonakali lesa esiyonileyo. Yayi
ngaphindeleli intombazana ye-
mitha kuze kube kabili kube
kathathu, abelungu benga
kafiki. Yayingabulawa.

Lokonakala okungakâ ezweni,
 kufike nesilungu sikafebana,
 esifeka sethembe ukuthi izosivun-
 na inkantolo; yize ijeli kuboshu-
 a izingubo; kukhululwe umuntu
 azisebenzele ijengoba nasekha-
 ya ukhululiwe umuntu uyazi
 sebenzela.

Uma intombazana iphinda yo-
 nakala kuMalandela, kwakube
 iyalunywa, ayigqwetshwanga, ine
 siqweba (Phela izingane zamant-
 mbazana zazithi lapha zinez-
 nyanga minyaka emithathu noba
 emine, zigqwetshwe. Kwakuye ku-
 be khona izinyanga zesifazana
 ezazithatha umntwana lowo zim-
 gubuse kuye ngaphambili, kuze
 kuphume igazi elibi, elimnyama
 lobufebe, kwenzelwa yikhona
 igazi lingazi kumbhima la ese-
 khulile.

Lentombazana eyayemithela

futhi, yayiboshwa ingezintambo yenekwe; kuthathwe izintambozi ashwe yenekiwe ibe se ikhuhlwa ngenhlaba ngaphansi ize ikhalise okwesilwane ife. " Bathi ke bayayenwaya ngoba iyalunywa.

⁷⁰ Intombazana kuqala ibikhishe kwa umqhoyiso, uma isonakele. Ikhishele inkomo yesaphulo. Ikhishele imluzi yokugeza izintombi. Lempahla ibiphuma ka nye lapha kwelakithi, kwa Mahambehlala.

⁷¹ Kepha eMamhondweni nase zindaweni ezizwana nomoya wesimpondo, intombi ayipheli amampondo ayanyobisa ngezinge anezawezingamantombazana. Intombi ifike iqome lo, qede, anyobe lbuye imale iqome lo, futhi, naye anyobe, njalo, nje.

Kuze kuthi roma isingumba

zi, izohlala ihlali emzini, ibuye
 ivakashela ekhaya, ike iye ko-
 dikaza. Uma isifike kwabake
 la izalwa khona, se izoba
 yishawe. Ibe se iqoma isoka
 layo elisha, laziwe ngabazali.
 Linyobe ke kubazali bentombi le
 yabo, ebuye ekwendeni yazoba
 lishawe ekhaya. Linyobe nge-
 nkomo, noma ngempahla eqede
 inkomo uma kuzimbuji noba
 kungamagasha.

Selizoloku lifika nje, nangasi-
 phi isikhathi lizolala elawini
 entombini elishawe.

Kuthi ke, noma lelishawe
 lisanyotshelwe, libuye liqalise
 futhi lingafihli. Nalelo soka
 nalo lifike linyobe nyengelinye
 Impahla leyo idliwe ngumzali we-
 shawe. Liqalise ke ishawe no-
 ma amadoda alo engangawe-
 zinja, azonyobas onke. Athi efika

umyeni elilandile lelishawe elazo-
dikaza, alilande selimnothisile
uyise ngomcebo onyotshwa ama-
soka abo.

Uma umyeni elibamba leli
shawe lakhe elibamba yena
mathupha, lilele nomuntu, uzobu-
za inkomo naye anyobise ngom-
kakhe.

Lomkhuba akusiwo owesizulu
neze. Yisimpondo lesi. Kwa
Zulu umuntu wesifazana wa-
ziswa kakhulu. Naye ngemvelo
uyazihlonipha kakhulu.

72 Ukuphinga

Indoda kwakuye kuthi uma
isola ukuthi umkayo uya-
phinga, ithule du, ingambuzi,
ngoba isophe ukumbamba.

Kuthi ngelinye ilanga ibophe
imithwalo yayo ihlabe imbuzi ithi
umfazi kayenzele umkhusu (ikhuthu)
iyahamba iya endaweni ekude iya

kokwenza khona umcebentzi othile
ozophela noma emva kwamasonto
amabili

Lifike ilangafelo ibophe isigqiki
negudu nengubo ecansini iphume
ihambe isivalelise kahle kumkayo
yantshela nesikhathi eyobuya nga-
so, nokuthi aze ayiblinzeke
ngotshwala. Iphume ke eku-
seni kakhulu ihambe yenzela
ilanga ukuba lingaze lishis-
kakhulu ingakaphumi ekhaya
kanti izohamba indlela ende.

Ibe isilala endleleni noba
zinsukw ezimbili. Ngolwesithathu
ibuye ebusukw iye kwayo.
Uma nempela umfazi ephinga,
azoyifika indoda leyo aphinga
kayo isisekhaya kwakhe ilala
nomkakhe khona ngoba yazi ukw-
thi uhambile.

Uma efika, uzovula umnyama
ngo angene (phela izibuko azikho nom-
nyango munye).

Phela uyakwazi ukuvula indlu yakhe noma ivaliwe ngoba yakhiwa nguye.

Uma emqungele uyamgwaza uyamjuga. Uma emcwengele uyambamba uvusa abantu uyambika kumnumzane. Liyathe thwa. Kuyabuzwa kumyeni ukuthi uthanda babulawe yini.

Uma umyeni ethanda athi ka buyise zonke izinkomo ^{zakhe} ~~zake~~ eza lobola isifebe athathe isifebe sakhe ahambe naso. Yena asale aganwe

Umqwegwe wake wakwenzaloku. Umkakhe emsola. Waboph wazenza ohambayo ngempela.

Nempela wahamba amasentamabili ke yena wabuya la kudliwa ukudla kwakusihlwa sekuzolalwa.

Uthe lapha esabeka umcengezi wegwele isiphuphutho sezindhubu phambi kwesoka lakhe, lokw phela

seliyaye lifike nye la kuqindeka
amehlo. Lifike lihlale enda weni
yomyeni liphakelwe emcengezini
womyeni.

Namhla ke, lithe la lisathi
lithatha ukhezo lomnumzane li
thi liyakhala, lezwa, emnyango,
gudlu, "Vula Kasigweje ngingene."
Mamo! Lesukisa okwentlamvu
yesibamu la phonseka/emsamo,
langena phakathi embizeni enkulu
eye yenzele utshwala mhla
inkosikazi iphisile.

Wangena umnumzane wa
hlala. Yambingelela inkosikazi
ibuza ithi wayengasayalezi yini
ukuthi uyeza imhlinzeke. Nayo
yaphendula nye yathi, cha, kusuke
kwathi kabuye nye wezwa ese-
khumbule ekhaya wayesehamba
njalo, kabe esayaleza.

Njengoba bezoza nye, nansi
ingane ka Magwegwe ihlezi lapha
eziko, ikhuluma yodwa, ithi,

Kazi wena ndoda esemsamo uyodla nini, loku ubaba ungene qede wakuyeka ukudla kwakhe. Kazi wena ndoda esemsamo uzophakelwa phi? Loku ubaba uzophakelwa emcengezini wakhe. Kazi wena ndoda esemsamo uzolalaphi? loku ubaba uzolala lapha, umama alale lapha, mina ngilale lapha. Wena ke ndoda esemsamo uzolalaphi? Ngiyabuza so! Ngithi kazi wena ndoda esemsamo uzolalaphi?"

Ingane yayiphindaphinda lendaba yayo iyikhuluma, yodwa baze bathula balalela oyise no-nina. Kuthe nje lapho esethi uyaphendula uyise wengane, sesuka esinamathambo! Gulukudu indoda esemsamo! Yesuka nayo yonke imbiza, yasale iphahlazeka phambi komnumzane, yayiphuma nesivalo sonke. Basala bekhete

imilomo.

Kwasala ku khuluma ingane
ithi, "Nanso ke indoda esemamo
icishe ibulala ubaba ngembiza.
Ibona ngoba izolala embizeni
ubaba alale endaweni yakhe.
Loku phela yiloku ahamba ubaba
yona ilala endaweni yakhe!

Indoda yamangala kumnu-
mzane ngomkhuba owenziwa ngo
Kasigweje. Wabuzwa, wavuma
yathi isifunwa indoda yabe
seyeqe yawela uThukela. Kwa
se kuyiswa umfazi lo, ebikwa
imikhuba yakhe kuyise, ku-
bizwa ~~na~~ izinkomo ezamlobolayo,
zibuyiselwa kuMagwegwe, echitheka
njalo uKasigweje.

72 Ukuphinga:-

Omunye uyaye athi uma em-
sola umkakhe ukuthi uyaphinga
aye enyangeni kokhendla umuthi

wokucupha indoda uma iza ku-
mfazi lowo izophinga.

Athi uma efuna into yamehlo
amenzele. Kwesinye isikhathi
inyanga imkhendlele umuthi azo-
ngcaba ngawo. Kwesinye isikha-
thi azomphuzisa wona. Kwesinye
isikhathi inyanga imkhendlele
nje umuthi azowugcoba kuyena
abe selala nomkakhe kube kuphe-
la.

Abe senqokuzela ke umfazi ethi
uya kophinga, ifike ibajwe indoda
leyo.

Kukhona iqondo lezintwala ze-
ngulube ezimila ngaphambili
ezinzeni zinamathela esikhumbeni
nase makhwapheni nasezinkopheni
nase mashiyini nasekhanda.

Kukhona iqondo lez lenja
lapha benele bahlangane qede,
kuthi loku kwendoda ephinga
umfazi ngako, kungene qede ko

Komfazi kuvuvukeli ngaphakathi kokomfazi. Ithi lapha iqeda ubum-nandi bayo indoda isithi iya-phuma, kuthi ngqi. Ithi lapha ithi idonsa ngenkani kube bu hlungu ikhale izinyembezi nomfazi akhale izinyembezi. Kuze kuze behlubule uma bebhingana bengaqokile. Kuze kufike abantu bababone kuziloku behlangene.

Kukhona iqondo lombila. Leloke liyavuvukisa, kushona amasende phakathi. Kugijime izinso. Kukhuphuka amasende afune ukuphuma ngomlomo, ngaso lesi sikhathi. Kucime intliziyo, uma engaphuthu nywanga, aphile nya.

Kukhona iqondo lika kalukuni Leloke, kuba ukuba bahlangane nje, kusuke kweluleke umthondo ube nude, njengoba ubona owe njomane noma owembongo uma isa welulile. Loku kweluleka kwawo

~~tothodkaphathi~~ kabhe umniniwo ngoba u-
 zazi ubukhinga obukhulu obum-
 qeda amandla emithanjeni yomzimba.
 Engasaphuthunziwe angafa nokufa.

Kukhona iqondo lebululu. Leli
 ke liyisilumo. Banele bablangane

nje, alunywe, ablangane khona lapho
 esikhundleni. Kugobe uvalo kuthi
 kaphelile khona lapho. Bengasam-
 phuthumanga, uyagqashuka njalo.

Kukhona iqondo lent^{she}zibe.
 Banele bablangane nje, imile nga

so lesa sikhathi intshebeni hlume
 yeluleke ize ihusha phansi. Ku-
 khathale umzimba wonke kum-
 cime umphefumlo. Bengamphuthu-
 mile uyafa.

Kanti ke futhi izelelesi lezi
 zazise zithi ziphinga nje, zibe sezikla-
 kaniphile. Ziqale ngako ukufuna
 imithi ziyikhendle esinyangeni
 yokuzivikela. Iyaqala indoda iya
 kuphinga umkamuntu, isisazi.

noma yikubafowenu. Kuzothi uma
bengenakukuphuthuma, bakuyek
enyangeni ikuphuthume.

Kepha kukhona abanye a
baye besabe ihlazo beduse uku
fa, balifihle iqondo, bakhombi
nje nasekhanda, kanti kusesi-
nyeni. Bangakugaguli ngokuthi
ngilale nomkamuntu ngavuka
sekubuhlungu ekuthini.

Bonke ke labo abangazida-
luli bayafa bembelwe ngempela.

(UMhlaselwa wathiywa ngu
mbilongo kuNomabayidi umhaka
ngeqondo lebululu. UMbilongo kwa
kuyiloku esola sengathi umhaka
umdelewa nguMhlaselwa. Wali-
thenga enyangeni leliqondo lebululu.
Wayi uMhlaselwa kuNomabayidi,
kwabe uzithelile. Uthe esathi nje,
kwakhuphuka into. Kwagale kwathi
nsi emthondweni kwashaya esinye
ni, kwadonseka inkaba

novalo wahlanza wajuluka
waba manzi. Kwase kugoba u-
valo khona lapho.

Kwafika inkhiziywana encane
emkhumbuzo ukuthi kahambe
azibike emadodeni.

9/8/39

Wamshiya umfazi, wahamba e-
zihudula, ehlanza. Wafika enge-
kho umfowabo ekhaya. Watshela
umkakhe. Phoke! Abafazi!
Wathetha waze wakhohliza ama-
gwebu esho ukuthi, "Ehene!
Ake kube njalo! Mina angithandwa!
Ake bakucuphe ke nabanye kubafazi bako!"

Esikhundleni soba ayi-
phuthume indoda yakhe ifa,
ayibizele umfowabo aphuthume
inyanga. Yena ke wafikelwa zi-
sikhwele, kanti kwakungesiso isi-
khathi sesikhwele lesa.

Laze lashona ilanga egingqi
ka edliwa yinyoka ngaphakathi.

ehlanya, esehlanya nenyongo, ese
 khonya ubala nje. Kwase
 kwagoba umhlandla novalo lwakhe.
 Kuche la libantu bakhe,
 wafika umfowabo kaMhlatsewa.
 Wafika phezu kwesidumo. Waphu-
 thuma izikhwama zakhe wamkho-
 thisa, wamphuzisa, wamqaba,
 wamncindisa, wamgeza. Kwa-
 phika ukufa. Loku kwase ku-
 hlale kakhulu ilanga lonke ku-
 mudla.

Wagijima umfowabo khona
 ebusuku, walanda inyanga.
 Yafika. Yathulula. Lapho use-
 zibula nje umhlatsewa. esekho-
 nya ubala. Ezibongqa nje.
 Egobile. Sengathi umhlandla lo
 sewephuke phakathi, loku se
 loku egobile nje.

Yathulula inyanga. Yenza
 yenza ngokwazi kwayo, wa-
 hlanya umhlatsewa wahlanya

igwebu elide elingangenyoka
qede waze sezilanda.

Wayitshela inyanga ukuthi
ufele kumka mbilongo.

Yathi inyanga, "Ha! Ulukhu
ni ngoba awufelanga esikhu-
ndleni. Yimi engakhendlela
umbilongo lowo muthi. Nga
wuthakela ukuba angadabuli
angaphenduki. afele khona esi-
khundleni, lowo ophinga nom-
kakhe. Kepha ngangingazi
ukuthi nguwe Mhlasehwa."

Yabuye yathulula futhi
inyanga. Yamelapha impela
waze wasinda. Kepha se-
kuphele iminyaka emibili.

Kabange esalulama thwi
lase lindle umfonkolo womgo-
godla. Wasale eseba yinkubele
ehamba ikhokhobe.

Azibonge ke umhlasehwa athi
ukufa kwenziswa yibughasha qhasha

Ukufa kwexhegn yubupatalala!"

73

Uma indoda ibamba umkayo
eqotsheni, igwaza indoda iyijugqe
ishinge umfazi asale ethetha icala.
Ufakazi womnini mfazi yilendoda
efele eceleni komuzi womnini
mfazi.

Uma sekuthethwa icala wa
yengaze angaba naso isi bindi
umfazi sokuphika. Avume
ukuthi ubephinga nalendoda,
Kube sekulandwa uzise wo-
mfazi kuthiwe kazolalela indo-
dakazi yakhe ilanda.

Athi ukuba ezwe kahle konke
naye aphele amandla. Kube se
kukhuluma umyeni womfazi ophing-
leyo kumkhwe wakhe ebika ukun-
dabuka kwakhe loku umkakhe
wamlobola emthanda, manje ke
usemdumazile. Kamenzi ndoda
ngakoke sekufanele athathe intombi

yakhe shambe nayo, abuyise izi
nkomo ukuze naye athole uku
lobola emye intombi naye agawwe

Angabe esaba namandla
umkwe. ayitshelwe ukuthi ayi
thathe impahla yayo bahambe.
Nempela ke bahambe. Behamba
namadoda amabili noma
ngamathathu azofike abuye
nezinkomo.

Ophingileyo uyabulawa
noma kungaba ngumfowabo
myeni, noma kuyisihlobo so-
myeni, noma kungumuntu
nje olukhuni, ngoba ayikho
indoda elobola idili lamadoda
onke.

74.

Uma ukuphinga kwehlakele
kwesinye isikhathi iyethukela
indoda, la ibanjwa. Ibaleke
ishinye nebeshu layo esikhundla
ndleni ngoba iyazi ukuthi

uzenza icala elibi elilingana no-
kufa. Ukudla umkamuntu
yukufa ngoba ma ubanjwa u-
ngabulawa, ngakoke, enye, inele
ibone nje ukuthi yabanjwa, i-
phumyule: ibaleke ishiye konke.
nomfazi abaleke ashiye isidwaba
noma esazi ukuthi kasayi ndawo
uselingenze yindlela noma u-
kufa.

Indoda yomfazi isizobikela
umnumzane. Umnumzane a
qoqe onke amadoda anawo ekhaya
awabonise ibeshu leli nesidwaba
lesi, ukuthi ngokukabani. Ba-
kubone ke nempela.

Abe sethuma izinsizwa ziye
kubo kaselelesi, ziye kobika
kumnumzane wakubo okwenzekile
zimcele ukuba eze namadoda
akubo kanye neselelesi kuzokhubu-
nywa ngelanga eliyikuthi.

Naye ke umnumzane lowo uz

49 K13/27

297

sifuna asithole isiphoso sakwakhela
abe sefika ke, sekubuthene la-
madoda abamnyama.

Ayibike ke ummumzane inda-
ba yonke, njengokulethwa kwayo
kuye. Asikhiphe isidwaba
neveshu njengokusala kwawo
esimantsheni esikhundleni.

Usezokhuluma ke ummumzane
ni wakubo kaselelesi ashwele-
ze kakhulu, enxusela ukuthi
kangabulawa, kakuhlawulwa
Eavumelane ke ngokuthi
uzohlawulwa.

Abe se buzwá ke, naye
avume, ngoba babungaka-
bikho lobugqili obungaka-
kugala.

Abe seshaya inkomo yo
kuhlawula icala lakhe.
Nabakubo mfazi bakhona
phela. Abe se vuma nomfazi
evuma nesidwaba sakhe
leso esibanjwe esikhundleni.

Kube sekuthiwa kathathe
okungokwakhe ahambe nama
doda aye kolanda izinkomo eza-
lobola umfazi lo ophingileyo.
yena ke umfazi kube usezichithe
yena ke emendweni wakhe.
zibuyele kumninizo izinkomo
aqonde enye intombi ayilobole
ngazo lezo nkomo ezibuyile.

75

Umthetho uthi umfazi kangaphing-
ngoba waphuma ethengwe ngezinko-
mo. Kufanele adliwe yindoda ya-
khe yodwa.

Kanti futhi indoda kayingaphi
ngi nomkamuntu, ngoba iphamba-
nisa ukwenza,

Kuhula nje iganwe indoda
iganwe sithembu, ngoba indoda
ayipheli, ingabathatha nje naba-
fazi abalishumi bere kude,
yenehise umthwele wayo.

Namadoda ayengebubekali ka-

ngaka kugala. Ayengawenzi um-
 laza. Ngenxa yezimpi, ngoba
 uma enza umlaza, azokwehlulwa
 empini. Ngakoke, nomfazi ocha-
 nguze kahle nje, wayengena ku-
 yiphuthuma indoda yakhe nga-
 so sonke isikhathi/ njengokutha-
 nda kwakhe. Ezama naye
 ukungayenzeli umnyama empini.
 Ngoba ukuzingcolisa ngomuntu
 wesifazana kakuhlu, kuyi-
 sulu bezi empini. Kungumnyama.
 (Njengoba ngomthetho
 wakithi omdala kuyaye kuthi
 uma kulahleke into encane
 ifunwa, yejwayele ukutholwa
 yingane yona isenamehlo a-
 mahle. Kuthi ke uma umu-
 nto omdala, noma ngowesilisa
 noma ngowesifazana uma efuna
 into engayitholi, kanti isobala nje
 kube sekungena noma yingane
 izomfunisa. Ithi isangena nje

ithi nansi. Babe sebethi aba bukeleyo, "Wabekani wena?" Loku bakusho kulo ondala ofuna into ikhona angaziboni. Yisiga lesa sokuthi, "Wabekani? Noma Wabonani? Esisho ukuthi uma ungowesifazana, walala kakhulu nendoda waze wa yibuka amasende ayo akubangela umnyama emehlweni awusaziboni izinto obe kufanele uzibone. Uma uyindoda, walala kakhulu no muntu wesifazana waze wambuka ingquthu yakhe ngamehlo yakubangela umnyama emehlweni, awusaziboni izinto obe kufanele uzibone).

76

Yebo kwakungumthetho ukuba uma umfazi esebanjwe, andalule umuntu aphinga naye.

Kwesinye isikhathi abe namahlo ni okuvuma umfazi. Kukhulume ingane ke, ngoba ingane yona izofana noyise. Babe sebemvumisa

Ke, arume naye.

77.

Kwakungekho ukubunguka
kugala. Izwe lalijisiqike. Lwa
lunga webwa uYhukela. Indoda
ibihamba nje iye kokhonzwa ko-
mkhulu. Nezinyanga zazinga-
kabi ziningi kangaka. Ngakoke
kwakungandile ukuba indoda iphu-
me ekhaya nje izule ishiye umuzi
wayo.

Kwakuthi uma ingayile koko-
tha ibandla, ibe sekhaya indoda
kwakukuphi laphaya? Ho! kwa-
ku koba bambeni bayekeni.
Umuntu wayehlala elindwe yu-
walo lokuthi uzovinjizelwa nanga
kuphi ubusuku.

Indoda yayingaze ingabunguka
ishiyi ekhaya layo nomuzi wayo.
Kanti futhi izinyanga zaziba-
mba zona. ihlale amalombolomb,
ekwelapheni. Omunye umfazi

aze ayidikile agange ebona ihamba ingasabuyi. Uma ifika umfazi esephinga, kube kubi kabi kube yicala njengecala lowo muntu ophinga umkanyanga ahlawule ngempela.

Futhi ngamakhosi abantu ababekhathaza. Babe nabafazi abaningi babuye babe nomdlunkulu.

Okunye kube yimbuqe nje kuyigcine indoda mbala kufikayo kube sekudliwa ngumphakathi nje, ozoloku ufohla uthango ungena usophunga.

Kepha uma eke wabanjwa nje umuntu, kwakuthi uma engabula wanga kuthethwe icala njengecala. Ahlawule.

78

Phela ukuphinga kwakuhlawulwa ngenkomo.

79

Uma kwakuye kuthi uma indoda
ihlushwa ngumkayo ephinga,
nayo imthanda, ingafisi uku-
mchitha, imyele enyangeni.
Inyanga imenzele umuthi um-
numzane lo obhuphekayo.

Kwesinye isikhathi imenzele
ikhambi lesidina. Afike qeda
ekhaya. aphonse. ngalo um-
kakhe. Kube sekuthi ke ese-
mphonsile, ahambe ethi u-
ya kumngani wakhe. Ba-
nele bahlangane nje, ku-
nuka. Ifela amathe inkosika
zi inxaphe imbuzi ithi Hau!
usuzelani? Naye athi Hau!
Wathi yimi engisuzayo inganti
nguwe nje ongasindabanga u
phuma konye unuka ama-
simba? Isho ifela amathe.
Bathethisane bacishe ukulwa
umfazi athi angikufuni uya-
nuka, unuka amasimba.

nendoda ithi angikufuni uya
nuka unuka amasimba.

Indoda le ephingayo ingaba
ye iphinde ifune ukuphinga
nalomfazi asuke ayinukele.
Yona ke ingazelaphi ngoba ama-
doda anenkani kaziboni ma ebulewe.

Kube sekuthi indoda yomfazi
lo ophingayo, yona ibe iphehla
ubulawu nje iphalaza ngabo
igez umzimba kuphela. Ithi u
kuba ibone ukuthi umfazi use
yuyekile indoda leyo, ilikhiphe
ikhamli kumfazi wayo. Ime-
khameli emakhaleni impheke/
ngekhamli aphilaze ngalo ison-
ta lonke. Kuthi ngesonta lesibili
ilichithe igxobe omunye umuthi
vokulikhipha ikhamli; impheke
ngawo aphilaze futhi isonta lonke
lonke, awuchithe. Naye ke ake se
mphehlela ubulawu, aphilaze
ngabo isonta lonke imphothule

umuthi du qede kube yikho-
na ithi mfazi kuyena. Anga
phindi ayicabanga leyandoda
abephinga nayo. akhanyelwe
ngeyakhe nje ibe likhezekhe-
ze kuye.

79.

Uma indoda iqonde ngoku
phinga, yayiye izwane nezi-
ngede. Ishaye inkomo. Kuthi
ke inyanga iyigome. Iyigo-
mele egameni lezintlobo zonke
zamaqondo, nezokubajwa oku-
nokuba kuthiye indoda
kumkayo. Inyanga le im-
ncindise imkhothise imphala
zise imchathe imqabe. Uku-
ze kuthi noma ebebize inyanga
yamthiya ngelingakanani iqo-
ndo. lifike selikhona emzimbeni
emzimbeni. Lingabe lisamenza
lutho.

80

Amakhosi wona ayephika ngo kuthatha nje zonke izintombi ezi bukekayo azenze abafazi, kanti kanakubagcina ngalutho.

Enye inkosi ibe nesithembu esingamashumi amathathu, enye ibe nekhulu lonke.

Okusimanga yiko ukuba kuthandwa intandokazi. Lonke abafazi laba kube yize nje. Abanye bayigcina inkosi mhla beqala ukufika. Benele ukwe-nziwa abafazi qede bayekwe kuchume izintandokazi.

Labo bafazi abanjalo, bazali-swa ngama butho enkosi-umphakathi.

Kuye kuthi uma inkosi ike yiza kanye kuye, abe sephinga nendoda enye unyaka wonke, aze abelethe, abe sethi yingane ye nkosi. Kepha abanye babanjwe ngoba ayisiso isilima inkosi.

kuye kuzwakale uma umuntu e phinga.

Lowo ml'obokazi njalo, obanjweye uyabulawa ngoba ugile umkhuba phezu kwenkosi. Nomuntu lowo abanjwe naye uyabulawa. Ziphele izikweletu.

81

Kwakuye kuthi uma induna ihawukela umkamuntu noma kuyinkosi uma ihawukela umkamuntu, iphake impi iye kovimbezela. Kuthi kusempondo zamthini, lapho abafana besaya kochitha izingeje zaba numzane, kuzwakale abemanye esho ngelibandayo, ethi, "Kashongo njalo oKandaba ukuthi lala singalele." Se beyangena njalo babulala umnumzane lowo kanye nabesilisa bakulo lowo muzi. Bathathe umfazi lowo ohawukelwa yinkosi, ba-

myise kuyo, imenze owayo.

82

Umfelokazi ubengenwa yi-
labo abafanele ukumngena-
bakubo kamveni wakhe.

Uma bengamfuni ke, ubebeke
nje indoda ayibonayo ngentliziyo
yakhe, kuzo yona ekhaya izo-
zalela lowo ofileyo.

Kuthi ke uma ebona, abeke
indoda imlobole kwabomuzi wa-
khe. Uma ebe masu manane, um-
fokazi ashaye ezisithupha, qede, ba-
gcagce. Uma enamamu asithu-
pha, ashaye zibene. Loko kwa-
kusinqumo esanqunywa ngum-
lungu ubomsewu kaSonzica u-
kuthi umuntu kaLotsholwe nge-
zinkomo ezilishumi nengquthu.

Engakabikho umlungu,
umfelokazi bekuthi uma engange-
nwanje, egana nje komanye umuntu,
amlobole kwabakhulu bomuzi wakhe.

abazindlalifa zakhe. Kuthi ke uma
belokolisa bazephule izinkomo. Ngo-
ba phela babeye baqonde lelo nani
lezinkomo ezalobola umfelokazi.
Babale izingane aseziqele kubo.
Ingane yinkomo, ingane yinkomo.
Nengquthu ibalelwa kumnyeni woku
qala. Kayishayi owamura. Kuba
sekwephulwa izinkomo zamane
omfelokazi. Indoda leyo ibuyise
eziseleyo qede, inikwe umkayo.

Loku bekungumthetho. Kanti
futhi bekungathandeki nje
ukuthi umfelokazi aphume a
ye krogana, ashize ukuphekela
izintandane. Uma engangenwa-
nga, ubekhangana nje nendoda
ezoloku ifika kuye ngokuhlwa
noma kungesiyo eyasekhaya.
Naye ubengeluswa elusiswe o
kwengane. Ngoba uma emitha,
kuyaziwa ukuthi uzalela um-
nyeni wakhe ofileyo. Yifa lelo

kube kuhl kudele uma ezala
amantombazana ngoba kuzobuya
izinkomo. Kwakungashiwo
ukuthi umfelokazi uyaphinga.
Kanti futhi kwakungaliwa uma
ethanda ukugana, ngoba kuya
ziwa ukuthi nalapho ziyo
buya izinkomo zesinqumo.

83

Yebo kwakuba khona isikha-
thi lapha ukuphinga bekuvu-
nyelwe, kungabekwa cala kwa-
baphingeneyo.

Kwesinye isikhathi umfana
uzogawwa ngumfazi kanti ka-
siyo indoda. (Ukungabi yindoda
yikuba engathombanga. Engazali
Isidoda sakhe singajiyele ukw-
dala umuntu. Kwesinye isikhathi
kumbe unguncukubili. Mncu-
kubili ka kazali ngoba omunye
uba nengquthu engaqede
mkhuba, kube sekumila ama

sende nomthondo eceleni. Omunye azibize ngokuthi uyindoda, ~~Kanti~~ Kanti ubudoda bakhe abukwazi ukudala umuntu).

Kuzothi, ke, esechanguzelwe wathi du, kuzobonakala ukuthi sekwedule isikhathi umlobokazi kemithi, kuthi noma eya ogedleni, lufike lungamsohi kugula. Sekuzosuka umnumzana akhuluma ekhaya. Kuzanywe ukuba kujijiswe isidoda salomfana, ukuse sifanele ukubeka umuntu kumlobokazi. Babone kwedule isikhathi umlobokazi kujiloku elula. Bathula. Babone ukuthi umfana kazali.

Abe sekhethe omunye umfana khona ekhaya, umnumzana ekhuluma naye ukuthi kufanele azalele umfowabo kumlobokazi, ukuse angachitheki

umntanomuntu.

Nempela ke, ummunsane a bize umlobokazi amtshela ukuthi njengoba umyeni wakhe ehluka ukumzalisa, kufanele azalwe yilomfana, yena ezalayo.

Ngakoke, umlobokazi uzothobela umthetho ^{kayise womyeni} ~~womyeni~~ wakhe. Aphingelomfana, emithe. Athi wemithiswe yiyo indoda yakhe. Azame ukungayibonisi ukuthi uyalala nalomuntu anikezwe kuze ngenxa yenzalo.

Lomuntu ke anzalise umlobokazi kuze kugcwele indlu ezalala umfowabo.

Kungaze kwashiwo ke ukuthi kuphinga loko.

Iuthi uma kusuke kuyidili, kuphekwe inyama yezinkomo kwa hlatsh phiswa utshwala, kuze kubuthane abantu abaningi bezokudla. Uma kukhona noba

umkhwenyenu nje, ecela ukuthi
ake umebele, uyamebela nje
kungashiwo ukuthi uphingile.
Naye ubelambile. Phoka, kakwazi
ukubulawa yindlala ekhona umlamu
wakhe, ngoba isiga sithi umkhwe-
nyana kalali emnyango, noma kuthiwe
umlamu kalali emnyango.

Futhi ke uma abantu sebe
dakiwe, bekade bephuzo, bayaye
bangabi nawo amahloni. Kusuke
nje indoda efisa umkamuntu
imeshele noba kusuke nje
umfazi eshele indoda, ayiqale
ngokuthi, "Ngishizele." Kumbi
indoda ilandule. Abe sengena
ngokuthi wena wangalani kangaka?
ngibe ngisacele ngwazi kawe
ngiqalekile ungincishe. Isi-
zothi indoda, "Sondela ngikw-
shizele, angikwazi, ngiyaku-
thanda. Se beyabambana njalo
ngako loko, sebelalana. Obala

lukaba. nowedlula ngendlela
usebabona nje bephingana. abe
sesho naye ethi, "buphakathi!
abantu sekuzichuse nje!"

Lapho ke noba indoda ibamba
umkayo, ^{ogotsheny} iyathetha nje imshaye
ingamethwesi cala ngoba ube-
dakiwe. Ubengaqonde ngakuphi-
nga.

84.

abantu abafani. bekunyaye
kuba khona umuntu obefisa
udadewabo. kwesinye isikhathi
uyise afise indodakazi yakhe.
Labo bantu ke abafanele
ukuphingana.

Uma ke umuntu onjalo e-
thola isibindi sokumeshela udade
wabo, noba eshele umntanakhe
bavumelane, kuthiwe bagile
umkhukha omubi ezweni. Ba
qongqwe bobobithi balahlwe.
Lalingeke icala kwazulu.

67

K13/27

297

Inkokhelo yokona yayingukufa
kuphela.

85.

uNgeveshu wake waphinga no-
mka Sophayiza. Bathandana
ababe besaba nandlebe.

Wayesetshela umfazi uNgeveshu
ethi kufanele beqe bawele
uThukela.

12/8/39

Nempela ke, beqa. Baye ba
fika khona oThukela. Babufica
lwegcwele. Base bezakhele ido-
kodo eduze komfuta. Bahlala.
Kwathi sekwedlule izinsukwa-
na nje, wafika uSophayiza.
Wabafica behlezi bobabili.

Kabuzanga uNgeveshu. Wa
ngqumisa ngemvubu. Wam-
shaya wamshiya ulimi, ebuza
ukuthi ngokabani lomfazi ase-
dokode naye lapha?

Wathatha umkakhe wa
hamba wabuyela naye e-

Khaya. Wafike wamebula nge
moubu ebuza ukuthi kusho
bani ukuthi kamdumaze a
phinge? Wakhala umfazi wa
thi angeke esaphinda.

Yathi indoda kahambe aye
kubo baze komlaza.

Wahamba. Wafika ekhaya wa
yilanda indaka yakhe.

Bamsola kakhulu uyise nonina
besto ukuthi impela uphoxile
kaboni yini ukuthi umkhwenya
na ube nokumbophisa imi-
thwalo amale, alande izinkomo
zakhe alobola ngazo. Loko ke
kungaba yinto embi kakhulu
ukukhipha ukhezo emlonjeni
ngexa yokonakala kuvakhe.

Bathi kangabe esaphinda
aphinge. Naye wethembisa ukuthi
usegcinile ngci. Wayesethi uyise
uma nje uphinda, uyokwazi
ukuthi nginamandla okumtshela

297

umkhwenyana ukuthi kakubulale
kububhangu ke ukuzibulala
mntanami. Ushiye izingane zakho
ngena yesimilo sakho esibi.

Mina angisakufuni ukuba
ungabuyela kimi ngenxa yezo-
nozakho. Ngakukhipha nga-
kukhipha. Sengithanda izi-
nkomo lezi ezakulobola. Angi-
funi ke ukuba ungikhiphe
ukhezo emlonyeni.

Thatha nanti ithanga uye
kuphekela umkhwenyana isi-
nambathi. "

Yakhala lentombazana, ilay-
a nguyise. Yathatha ithanga
lelo ephiwe ~~xx~~ lona. Yakhamba
yafika qede yaphekela umyeni
wayo isinambathi. Base be-
hlala kahle. Kabe esaphinda
aphinge.

85

Babehamba nje bethi abayi ku-

Banjwa.

86.

Bahamba bethi bazowela
uThukela behlulwa yikuba
sugcwale, base bakha i-
dlangala bahlala nganeno
koThukela, bethembe ukuthi
abayi kubanjwa, kanti bazoba-
njwa.

87.

Kwathi lapha ungebeshu
emshaya umkakhe, abakwabo
bathi kangambulali, futhi a
ngamchithi ngoba ube kade
elungisa kahle yonke into
yiloku endela lapha ekhaya.
Uyaqala ukwenza isivako
esingaka. Kufanele aye
kubo aye kolaywa.

Abakwabo ka^{ngeshu}phayiza,
baye bayomethwala lapho ena-
tshiswa khona ngu^{ngeshu}phayiza nge
mvubu.

Abakwabo mfazi obanjwe

7/13/27 297

yindoda yakhe eseqe ^{ngebeshu} noSophayiza
bamlaya bamnika ithanga bathi
kaye kophekela umkhwenyana,
isinambathi.

88.

Lelicala laxoliswa lathiwa
kuyothi bangaphinda babular
we bobobili.

Lelicala alikhuluriyelwanga
esigawini. Laqedelwa kumnum-
zane. Aliziswanga kombhulu.

or 89.

Azikhishwanga izindleko.
Intlawulo kwaba yinduku.

90

Indoda eyaphingayo yashaywa
yashiywa ulimi.

Umfazi washaywa yindoda
yakhe yamtshela ukuthi kaye
kuyise nonina bamlaye.

91

Wabuyela endodeni yakhe u
mfazi ngoba yamxolela.

92.

Izinyane kwaba ezendoda.

Amacala empahla.

(Uma impahla yonile.)

93.

Kwakurye kuthi uma umuntu ebanjwa eba ensimini yomunye umuntu, adluliswe. Uku medluliswa kwakurye kwenziwe kanje: - Lowo omubonileyo eba, ababaze ashaye izandla aze akhabele ngazo, ekhuzathu Au! Au! Au! Au! Nankho umhlola! Au! Waze weba umuntu! Au! Wajingenela insimun yomntakabibanibani! Au! Yeka amandla akhe eyilima eyihlakula! Au! Au! Au! Waze weba umuntu!

Lowo ke obatshazwe kanjalo

usedlulile. Sekunyoba yiloku
kuthi kahambe aye kokweba
nye. Angaphumuli engebile.
Kokunye bamkhunkule.

Kokunye uma esekhathaze ngo-
kweba engabanjwa, babeye ba-
mthathel ngonyawo lwakhe
balwelaphe. Loko ke kwakwenzi-
wa abantu abantlizijombi.

Abafana babeqwagela kugala
baye kokukha umbila nemfe
emasimini abantu, imfe ba-
yibophele emaqakaleni. Bayi-
budule, baye koyidla.

Uma bebanjiwe basha-
ywe. Uma bengabanjwanga
kukhokha kasindile

Isela xa leba ensimini
yomuntu, libonwa, belisaziwa
ukuthi yisela - ngelasekuthini
Inxa njalo umnini naimu eli-
ficile, alishaye kabi, angalima
ngaleli.

yinxá sekukhona ábelung
u nje la sekwaba amacala
angaka. Bengathi nezono za
zingengaka kugala, ngoba
kwakuthi lowo obanjweyo
nyalo, ashaywe.

Eke waficwa ebusuku,
ngumthakathi. Kuthi inxa
ebonwa ebaleni, emzini
wendoda, bambone qede ba-
thule bathi du. Acanase a-
canase ebaleni.

Bavusane abalisa ba-
mbambe, bamjoje endunni
ngezinti abe sebezicijile.
Bamethwale baye bamveze
emnyango kwakhe, bathi,
"Yemukela kasibanibani,
besho kumkake.

94.

Uma izinkomo zidle insimu
bekuye kuyohlolwa. Kukhaleni
ne. Kwakungahlawuliswana

ngoba abafana babelusa. Kuthi
noba izinkomo zimphambile u-
mfana zangena ensimini yomu-
ntu, Umuntu odleweyo wa-
eshaya umfana, liphele nga-
loko.

Kuthi ke uma idle kakhulu,
kuhlawulwe. Kepha nokuhla-
wula kwakungegugu.

Iwakuye kuthi umnini kudla
efika insimu yakhe idenyelwe
phansi zinkomo, athethe nge-
ntliziyi ebuhlungu athi, "Hla-
wula ukudla kwami."

Abesethi nalo onkomo zorile,
"Sengizohlawula ke. Ngelami
ihlanga lelo. Wena ngizoku-
nika ihlanga lami elinga-
ngelakho, mina ngibuye nela-
kho, ngoba zihundu zezinkomo
zami lizo." Kodwa kuphele nga-
loko njalo. Bangahlawulisi
bathethisane nje. Uma kushaywe

umifana kube kuphelile.

Kwakhuzwa imihlolo ngomfo wase Ngazini, uMlingo Ntshangase, okwathi izinkomo zikaNyongo Ntshangase, zadla insimu yakhe yomibila. Wathukuthela uMlingo wathi abamkhombela insimu engangayo. Bamkhombela eyamabele.

Wayigenga, eyinqumela phansi Onke amabele! Nya! Kwasala ihlanga eliluhlaza. Ekhokhisa ukuba izinkomo ziqede insimu yakhe. Naye ke usegenga insimu yonke yomuntu ukunze bafane. naye kaze ayenela nabo abaze bayenela.

~~Kwakhuzwa~~ Kwakhuzwa intliziyo yakhe embi. Kwathi nabantu abambuzayo bethi, "Hawu! Ubuthi wenzani ugencela insimu yomuntu phansi?". Wathula nje. Kwazisa ukuthi wayenolaka.

95.

Kwakungadatsbulwa ensimini yomuntu kuzala. Namamuhla akubadatsbulwa ensimini yomuntu kwazulu. Kepha lapha esihungwini sekudatsbulwa nje kungabi ndaba zalutho.

Kuzala bekungelokothe kwenzeke ukuthi umuntu adabule ensimini yomunye. Uma chambi kuyo, uyathakathia. Uma engaloyi uyedelala.

Ngako ke, yinduku kuphela elungisa loko.

96.

Umuntu wayengena nge sango emzini womunye. Ubengafobhi nasemini na sekusukw. Uma esengenile wayefike akhuleke kumumzane. Kusho yena ke umumzane ukuthi bangene.

Uma umuntu efinyanwa
esengaphakathi nje engak-
khulekelanga-noba kuse-
mini, ubeshaywa /

Njengo Luberijana nje.
Okwathi kuhlatsiwe kwa-
Sobizitshwana, amadoda
osa inyama esibayeni, naye
wafika. Uthe la eza ehambe
ngaphandle kothango, wezwa
abesifazana bekhuluma
kwenye indlu, bethi, Au!
Saze saba sible! Au! Au! Au
Saba sible!

Uthe ukuzwa loko, waye
sefihla uthango, waphikelele
kuyo leyondlu la kubatsha
zwa khona, wafike wathi,
"Nami ngikhombiseni lento
entle enizibabazayo."

Wathi engakaligwinyi,
yase imphethe ngenduku
insizwa, eyabe ithunywe

297

ngumnumzane ukuthi ka
yiye komshaya. Wabaleka
wafokha uthango futhi wa
buyela emuva engasayi-
dlanga nenyama leyo a-
be yihambele.

Phela amadoda ambona
efokha. Wona ayesesibayer-
ni. Njengoba nazi ukuthi
iso liya wuwela umfula
ngewe. Umnumzane wa
yesesho kumfana ethi,
"Hamba uyoshaya nasiya
isiphoxo. Wayeseyomshaya
ke, ejutshwe ngumnumzane.

Phela kwakungumthetho
ukuthi onganzeni ngesa-
ngo, ulisela nomphangi.

Abesifazana laba, babehlubise
umlobokazi bebuka isisu sakhe.
Ubezwa njalo uLubenjana, ka-
babaza ubuhli besisu somlobo-
kazi, owabe ekhulelwe.

13/27

297

2

10

5

2

Angikhulumi ke ngomuntu
 obonwa esengaphakathi kothango
 ebusuku. Lowo usuke ezothakathu,
 ngoba nokufika kwakhe kafiki
 akhulekele, ufika nje angene
 ngaphakathi kothango, kepha
 angangeni futhi endini. — Uyathaka
 Uyakoya
 thake lowo.

Ngoba nentombi uma inyonyobisa
 umsha wayo, ingamngenisisa ela-
 wini imfihle khona. Uma ingam-
 ngenisanga elawini, iphume
 naye, imfihle endle ngapha-
 ndle kothango.

Ngakoke uma umuntu ebonwa
 emabaleni ebusuku, kuye kuthi
 abesilisa banyenyazelane. Ba-
 phume kanyekanye bamsukele
 bambambe, qede bamjoje, ngoba
 engumthakathi. Bacije izinti ba
 mhlabe ngazo endunw zize zi
 gwale isisu. Baphike amanzi
 abile bamboje ngawo. Bamethwale
 bambekke emnyango kwakhe.

K13/27

10 JUN 1939

81

297 Addendum to page 22 Section 26 297

(Ukwonakala.)

97

Kuningi ukonakala kwempahla. Kokunye kuye kuthi unnumzane azak amantombazana aze elamane kaningi. Athi esegcina agcine ngomfana. Athi lapha esathatha unyawo umntwana, kokunye kufe uyise.

Lowo mntwana ke uyinkosana. Indlalifa yakulomuzi, ngoba uyise usefile.

Bakhona abafowabo yise abazo kumphathela ifa lakhe, balibuyisele kuye la esehlakamphele.

Ifa la lomntwana elishiywe ngu yise, zinkomo (angisazibali izimbuzi namagasha nezinkaku, ngoba yizinto ezincane lezo) ngamantombazana.

Kuzothi kumbe la eselusa amathole, nje, ibe se igana inkosazana ilotsholwe ngezinkomo ezilishumi nengquthu.

Kuthi kumbe la eselusa izinkomo igane eyelama inkosazana, nayo ilotsholwe.

Igane eyelama leyo, nayo ilotsholwe.

LEONARD BEGINS

Kusale amantombazana amabili
elanywa ngumfana lo oyindlalifa
yalaba bantu.

Manje ke lelifa selikhulu. U-
mudli walo usemncane. Ucelusa
izinkomo.

Ake sithi uyise ubeke washiya
izinkomo ezi ishumu nesithupha.
Entombi enkulu eyende kuqala ya
lotsholwa ngeshumu nenkomo, ku-
mbe wahlathwa umqhoqiso. Enye
inkomo yathenga impahla yentombazana, yokwenda. Enye inkomo ya
hlathwa.

Entombini yokugala izinkomo ezi-
mi esibayeni ziyisiphohlango. Sesi-
phumile zonke izindleko.

Entombini yesibili futhi ziyisiphohlango.

Entombini yesithathu futhi ziyisiphohlango.

Se kungezashiywa nguyise ke
ezizishumu nesithupha.

Kumbe ke kukhonywe umfowabo
omkhulu kayise. Ku be nguye ozo
bekela lomfana ifa la phe/

Alikazukwenza lutho ke lelifa
ngoba naku umninilo akaganwa
usemncane.

Sekuzogqhamuka umfana oga-
nwayo. usefana ukweboleka
izinkomo ezilushumi nenkomo,
ezolobola intombi yakhe ayithanda
ngentliziyo yakhe, kepha engena-
lutho.

Sekubuthwa amadoda asekhaya
sekuya khulu nywa. Ihlolwe ka-
khulu lendaka. Kubuzoke no-
kuthi uma enikwa lezinkomo
zomfana ofelwe nguyise, uyo
zikhokha ngani.

Kumbe lo ozokweboleka
usecha ethi, "qha, bakithi, ngisuke
ngeziwa yuthando lwentombi le-
yami. Bengifuna ukuyilobola ngu-
yiqede ngisine. Besengizisebenza
lezinkomo ngiba mukuyisele um-
fana lo engakaganwa.

Abe sebuza futhi amadoda
ukuthi uma engaphumeleli
kumbe agule angabi nawo
amandla okuzisebenza lezinkomo,
kuyakwenzuwa ngani.

Kukhulumnywe ke, kumiswe
ukuthi uma ehluleka uyomisa
indodakazi yakhe ayoyizala ku-
qala, ukuthi izinkomo eziyoyilobol-
zuyokhokha ezomfana zonke.

297

Kuvunyelwane ke ngalokoke. Umfana eze nabakubo abazokumfakazela, eze kulaba abazokumnika izinkomo. Kuzwakaliswe ke isibopho esingunywe ngalezi nkomo. Bavumelane ke. Anikwe umfana lowo. Zikhokhwe futhi ngayo leyo ndlela enqunjiweyo, yaboshwa.

② Kokunye, kuzosuka inkunzi yomunye umuntu igwaze inkabi yomunye umuntu. Izijuye.

Kuzosuka umnininkunzi eyonile, aye kumnininkabi efile. Bakhulung^{me}we. Kukhulunywe. Kubizwe amadoda asekhaya, kukhulunywe, kuphenyelwane izintliziyo kuzwakaliswe ukuthi isilwane asithunywangas muntu nokuthi bangenze baxatshaniswa zilwane. Nomininkunzi ~~owo~~ ebulele inkabi abonakalise ukuthi udabuka kwakhe kakulu.

Umnininkabi athi, "Spha, kube yingozi le. Nami ngomuso kuzosuka inkomo yami igwaze inkomo yakho. Ungehlambulise. Kube sengathi besicuphene. Asingaxatshaniswa zilwane. Asikhalele/ enya-

meni nasesikhumbeni.

Wena ngicize nje keninge -
bulise inkabi le yami madoda
nonke, nithole amahlinzelo.
Senobuya kusasa uzoyidla
izithebe. Nibuya ngomhlomunye
sidle amanqina nentloko."

Sebeyayihlinza njalo
inkabi sebentshontsha ama-
hlinzelo, behloma ezindukwini.
beya koqagelisa abantwana
ekhaya ukuthi baphetheki
(abantwana = inkosikazi yona
iphela abantwana nomnum-
zane).

Nomnumkunzi elumaze
inkabi yomuntu usethola-
isibindi. Seliphela ngako
loko lelicala.

Kwaku ngakokhiswa neze
kugala. Kwakukhalewana
ukukhokhisa kuze kwafika
na belungu, ukuba kuke
khona izinkantolo.

- ③ Kwesinye isikhathi kuzosuka
umuntu athi uyababela kwakhe
kuvuke umoya. 'Wege umlilo,'
ushise umuzi womakhelwane
kamp nokudla kuse ngotsheni.

lomililo wehlule abantu bewub
kuba yingozi eyenziwe umoy
Amnini-kushisa-umlilo,
zethwala azipise kumuntu o
she lue yimpahla yonke yak
kwasinda izingane zodwa.

Afike akhale phambi
kwakhe, kukhulumnywe.
Angahlawuliswa.

Sekuzothi nje ke uma se
kwakhiwa naye lo owonileyo
elekelele ngentliziyo yakhe.
enze loko akucabanga ukuth
angakwenza. Nangokudla
futhi abaphe loko akubona
ngentliziyo yakhe ukuthi a-
ngabapha kona. Engakhok
ngoba phela lo swona-
kalelweyo, uthe, yingozi naye
ufile njalo. Ubeqondwe yiyo
ingozi. Umoya awuthunywa
muntu ukuthi awuphend
ke, naye umfice engakababeli,
abe sesha.

Kwesinye isikhathi kuzofika
isihlobo sizokwethakela. Abe se
silayela insimu unkosikazi,
ethi kasiye kofula, yena esa
libele ekhaya.

Usezohamba ke lomuntu ozokwe
thekela afule insimu yomunye,
kanti kezwanga kahle la emlayela
umhlobo wakhe azokwethekela
kuye.

Usefula ethi du, usefika
umnini nsimu efulwe ngenge-
zi usekhuya ilumbi, isela
kuba yisela.

Abe sethambisa igazi lo
ozokwethekela esemlandisa konke
Abe sethula ke ebuyela ekha-
ya.

Abe sefika esezihudula
kumhlobo wakhe, lo ozokwethe-
kela, esebika isono sakhe, ese-
xabanisile wafula insimu
yomuntu ethi ngezomhlobo wa-
khe.

Abe sesuka ke lo osihlo-
bo sokwethekela sifule insimu
yomuntu ngengezi yokungezwa
nkulayelwa. Eseyozethula
Esethula kulo okudla kwakhe
kufulwe ngomunye. Esebika
yonke indaba njengoba injab-
eribika ngentliziyo edabukile.

Abe selundela isinqumo
salona owonakelelwe ngokudla

kwakhe.

naye ke lo kazoze avuma ukuthi akhokhise. Inqabe impela, athi yingozi. Naye funa kuthi ngomuso. Kufike isihlobo sakhe sizokwethekela, singaze sawubona umncele, sifule insimu yalo omunye ngesiphonsiso. Kube sengathi bebecuphene.

Iphele ngako loko ke.

Kwakwaziwa khakhulu kugale ukuthi ingozi, yingozi. kungahlawulwa. Kukhalelwane.

Into eyayihlawulwa impela, ngabantwana. Amacala e ntombi nensizwa. Laphoke - Ah! Kwakuhlawulwa na ngenduku nangenkani.

Cha ingozi yokonakala kwezinto. Kwaku khulunywa kuhoshwane inimoya. Kungakhokhiswa

④ Inganti ngisho noba umntwana ebulewe ngomunye bengcuka belusile. Bekukhalelwana kuthiwe yingozi.

⑤ Noma omunye ecwile esizibeni bebukuda, bekukhalelwana, kuthiwe yingozi. Yehle

89

K13/27

297

abantwana bethi bajadlala.

98.

Uma loko okonakele konakale
ngengozi bekukhalelwana. Kuyekelwe.

Uma loko okonakele kwenziwe ngabomu, nyasha induku kuphela. Ashaywe lowo. Uma efa afe. Khona lapho kuliwa. Afe uma efa. Kungabi ndaba zalutho. Wedelele lowo.

99.

Uma ukonakala loko kwaziwa kuqondile. Kepha kuyinggozi kuyakhalelwana, ku khulunywe.

Uma kungabomuyi-nduku kuphela.

Uma ukonakala kungaqondakali kabili. Kepha kusenqathi kwenziwe ngabomulowo owonakalelweyo umema izinsizwa, ayovimbezela kuphela kukhulume induku. Kufegula unamasi. Alikho icala.

Umunuzane uyena owethwala icala noma kore impahla yakhe, noma kore izinja zakhe, noma

konie abantwana bakhe.

Ngoba s abantwana bagangile. Kwesinye isikhathi bazokweba imbuzi bayikulale bayose endle belusile. Bayidle.

Kuzwakale. Uzobaqhuba uyise uma sekuzwakele kahle ukuthi yiko. Aye nabo kumnini mbuzi aye kozikhalela ngesono senziwe zingane.

Naye lomnumzane uzo thetha ahahamuzi zingane lezi. Uyise wezingane aziphaye phambi komnini mbuzi. Zihambe. Basale bona bobibili bakhalelane bakhulume. 'Baxolelane. Banga khokhisani ngesono sezingane.

Kwesinye isikhathi kusi-
suke inkomo igwaze ingane-
yomuntu. Esuke umini

inkomo, agwaze inkomo yakhe. Ahambe aye kozikhalela kumsa-
li womntwana ogwazwe yinkomo
yakhe. Baxolelane.

Kokunye kusuke inkosika-
zi yakhe lomnumzane iyaba-
nise abafazi bomunye umuntu

91

K13/27

297

ngoba niyazi, abafazi ngama
roki.

Sekuzofika icala lapha ekha
ya lenziwe umkakhe lomuntu.
Usebizwa usezwa ezwa. Use-
bona ukuthi indaba umlingane
Ushweleza kumnumzane
Ekhala ngokuthi kamnike
ithuba ashaye inja yakhe
(inja ngumfazi wakhe)

Nempela iyekwe indaba
Ingabe isehlula phambili.
Bayikhulu ne bona. Asole
umkakhe. Kwesinye isikhathi
athi kaye kubo aye kolaywa

Kwesinye isikhathi ku-
suka izinja zidle imbulzi
kuzwakale.

Kwesuka umninizinja
aye koshweleza kumni-
mpahla. Kushaywe izinja
banga khokhisani bona

21/8/39

Babeqa phela kakulu
ukungaxatshaniswa yimpahla
Lonke icala lethwalwa ngu-
mnumzane - umninibantu
ekhaya.

Uma umuntu ebulekwa
ngomunye kanti uya myelisa

Kube sekulandela amashwa emva kweseluleko sakhe, kwakuba yicala. lalowo owelulekile. Kuthi ke lapha bebonana khona, ishe induku.

Njengoba uma kusuka insizwa ilayele enye insizwa intombi entle kanti lensizwa elayelwayo isijahle ukuthatha, kodwa ibingakahlengani nentombi efaneleyo.

Ibe se ithi ke lensizwa elayelwayo ngenye, "Cha, ngiyeneliswa yintombi leyo. Kuhlwa nawe u ngikhonzela kuyo. Namini ngizo yeshela. Asiyikake yikhona izo sheshe ivume, ingigane.

Kanti lomuntu kameshelile u mngani wakhe. Uyamnyundela. Uzeshelela yena. Ithi ithatha intombi ibe iqalisa imbangi imale lo obethi kakakisiwe ethi uzoyithatha.

Uma sekuzwakela kahle konke ukwenza kwakhe, lapha beyo bonana khona nje, iyosha induku. Athi umthami kumthunywa, "Kuthi kukanyoko, ngikuthuma ngithi ngeshelele kanti uyazeshela utshelwa ngubani?"

Uma isihambi sifika umfana
edlisa insimu yomuntu ngezinko-
mo, besimshaya simone. Kuphele
ngalokho.

Isihambi besinomthwalo wo
kudla komuntu koniwa yimpahla
ngoba naso sizophambukela si
khuleke indawo yokulala, base-
nyulele.

Kwasegenetsheni, uCetshana
wayehamba. Wafika izinkomo
zitheleke ensimini yomuntu.
Waziyeka kaze azikhipha. Waye
sephambutsela emuzini, ekhule-
kela ukudla nendawo yokulala
khamthola umnumzane.

Kwase kuphakwa isinamba-
thi enikwa lomuntu, loku ube
bike nendlala. Okunye kwabe
kusaphikiwe.

Wathokoza wathatha wadla.
Athanga labe lingushukela ela
libonde lesinambathi.

Yase iqala iswabuluka indoda
ixoxa. Isibona ukuthi iyasinda.
Ithe la isakhe kathathu yayixoxa
indaba yokuthi, "He! Angazi ukuthi
kuzosa ikhona yini insimu yaloya
muntu. Ngedhule idliwa umhla-

mbi wezinkomo ezi ngamashumi amabili. ziyolala phakathi leziyankomo ngoba ngizibone sekuntambama, kanti futhi abantu ababalingi abahamba bedule ngakhona.

Wakuza umnumzane ukuthi iyiphi leyo nsimu. Waye se nlayela ukuthi yileyo eboxe kakulu ese ivuthiwe phakathi kwamasimu akhephuzayo alapho egcakini ngaphesheya komfula.

Wayeseyibona umnumzane ukuthi ngeyakwakhe. Wayesebuza ethi: Wazikhipha izinkomo yini? wathi, "Cha, angizikhiphanga ngithe nazo ake ziphungule. Uxile leyansimu, bo! sengathi ingake aliwe zinkomo kakulu kumbe kungaphunguka ukudla kuloya muntu, engabe ngubani. Uzotha.

Wasukuma umnumzane wathatha imvubu yakhe. Wamgaxa! Wamgaxa! Wathi, "Phuma la! Ucabanga uthi unga bukela ukudla kwami nempahla? Phuma! Mthakathi!

Yesuka indoda yabaleka wayiphekezela ngemvubu waze wayiqedisa ibala.

- Yalala endle indoda. Yalala ingadlile, ilambile. Zindaba zithliziyi yayo embi.

101

Kugala kwakuba khona izindlela okwakungasa hanywa ngazo. Kuvimbe noba yindondo, noba yinamba.

Kwakuye kuthi isihambi lapha sifika izindlela zimbili sibuze ukuthi ijiphi indlela eya kobani? Abe semlayela ke. 1

Kanti uma kungenzeka amlayela kabi ngabom, uzohamba qede umuntu afike ashaywe yindondo ekhanda a we phansi afe.

Abakubo sebezile, bazo ya kuvimbezela, bambulale bayo olayala omunye kabi.

102

Phela uma impahle idle ama-simu, kugala, kwakushaywa abafana kuthi ke nyalo, uma zidle insimu yomuntu onolaka akhokhise.

Kwakuye kukhokhwe ngensimu engagalo lekhanga elidliwe. Kube sekuthi umnikazi yinkomo yena

abuye nehlanga kelo Adle izihundu
Zezinkomo zakhe

Uma izinkomo sezidla umbila
ezingotsheni, kuba kubi kabi.
Kukhulungwe ukuthi impahla ma
ingayekwa ekhaya. Mayeluke.
Umnini kudla aqinise ingobo
yakhe.

Kuthi noma sekugunyaziwe kw
thelwa ezihulwini, izihulu za-
khelwe izindawana, ukuzi zi-
ngahlali obala

Kwesinye isikhathi udliwe
umbila ebusuku la usathelwe
inqwaba ebaleni ukade uthe-
thwa ensimini.

Uma ke umniniwo enolaka
kuthi kusa abe eziqhubile izi-
nkomo wazibeka kubaninizo,
abatsheli banye kohlolile. Uma
sebehlolile ke abatsheli athi,
"ngyawufuna umbila wami."
Ukhokheni."

Nempela ke uma ekhokhisa ba
wukhokhe ube ngangalowo odliwe
zinkomo lezo. Nephakhe izwe
laliye limbabaze umuntu owe
nzenjalo. Libabaze ukuthi une-
ntliziyiso emti. Kwazise ukw-

thi babelusa abafana kugala
kwakuthi uma impahla yonke
kuke iphunyukile.

Kwakungafani nanamuhla lapha
izwe sekwaba ngelabelungu. U
ngeke usayethusa ingane yomu-
ntu uyibona ithile izinkomo e-
kudleni komuntu ngoba umu-
ntu usezothi nga ubize imali
wayeka ukushaya umntanami.
ngiya koku bopha entkantolo, ngo-
ba ushaye ingane yami. Manje
se iyagula.

Kwakungenjalo ke izwe kuse
ngelentkosi lonke, nabantu be-
ngabentkosi. Izinto zontke
ezizingozi bezikhulunywa ze-
hlulelwe ngemfanelo.

hezindlu uma zikhlikizwe
zinkomo, bekukhulunywa ku-
shaywe abafana bokwelusa.
Abatshazwe othi, hamba uyo
yisikela indlu yami uyefulele,
ngoba naye unayo impahla.
Kayithumi ukuthi kayuye ko-
kona izinto zabantu.

Izinkomo zazingazidli izingqo-
bo kugala. Kodwa lezi ezase
zithengwa emabunwini zase zu-
zidla.

(Ukweba)

mmmm

103

Kwakurye kuthi uma kusuke
abantu bazo kweba noba zinkomo,
noba zimbuzi, noba yizinja, noba
zinkuku, amadoda afakane imi-
lomo.

Kulandelwe amasondo. Uma
zificwa emzini womuntu, ku
yavunjelwa. Izasha induku.
Baqhuba izinkomo babuye nazo.

104

Kwesinye isikhathi amasondo
angabona kali. Bese kuryiwa
kobula. Sifike siziso sangoma.

105

Izela laledluliswa. Kuthi lapho
la lebe khona, kuma abantu ba
babaze bathi Au! Au! Au!
Besho beshaya izandla. Kuthi
uma bebona noba zinyawo zawo
amasela, bacaphune intlabathi
yazo bayiwaze umfula, bebabaza
beshaya izandla.

Lelo sela ke lizokwedlula li
heheke. Lihambe leba nje
liya phambili phambili

Kwesinye isikhathi ke bayikhe

intlabathi bangyise enyangeni, im-
edlulise ngomuthi, lowo olisela.

106

Uma amadoda ahlakelwe zinkomo
esezificile, afike asha ukuthi a-
lande izinkomo zawo. Azikhombe.
Noba nje ku zimbruzi, noba yizinja
noba zinkuku zebwe.

Amasela athi, kgezethu. Ba-
khombe uphawu lwabo ezilwa-
neni lezo.

Kwesinye isikhathi inkuku i
ngunywa uzvani;inja isikwe
indlebe; Inkomo nayo iphawulwe
noba ngombala wayo, noba ku
ngunywe uphondo, noba ku-
sikwe umsilu.

Kwesinye isikhathi kuthi
noma amasela afike ayidla in-
komo, umniniso uyosibona isi-
khumba sayo, ngoba akwejwa-
yelekile ukuba izinkomo ziba
sezifana nwe.

107.

Isela uma libanywe liyasha-
ywa kona lapho. Kuthathwe
kuthathwe izinkomo lezo elizekileyo
kudliwe nezinkomo zalo ebe
sezeluswe kanye nalezi zokweli-
wa.

297 lifuna

Uma, ukuzilanda limeme
lizilande. Kube sekusuka impi-
ke - njengoba nizwa isiga sithi
'Izwe lafa ngempofana' nje.

Kodwa ngokomthetho, uma izi
nkomo zesela sezidliwe, lifisa
ukuba zilandwe, yilo ke oku
funeka liye kobika enkosini
yalo, Ukuze kuthi uma ku-
suka nchu ku ibe yazi inkosi.

Loku ukuba liye kobika e
nkosini likuthatha kwabakubo
ngoba bazohlangu bakhulume
babone ukuthi kungenziwa
nyani.

Laba abebelweyo, bazozidla
qede bazibike enkosini ya-
kubo. Uma ithanda inkosi
iphake impi kuze kovinjze-
lwa. Kuthi uma bengaqinile
kudliwe nezinye. Zidliwe i-
nkosi.

Loku ke kwenziwa uma
izinkomo zakwenye inkosi
zibiwe ngumuntu wakwenye
inkosi.

Uma abantu bankosi yinye
bebelene, kuyakhulunywa.
Kugale kuhlanganwe ama-

297

297 dodaka khona ekhaya kuzwakale
ingqondo yesela. noba lebe ngo-
kwedelela umninimpahla layo;
noba lebe ngokuthanda inyama;
noba lebe ngokufuna ukuya
kolobola ngazo yini.

Kuthi ke uma isela li
thamba liphendula ngokuzisola
amadoda alithethe icala, li-
ngayi enkosini.

Zibuyele kumninizo izi-
nkomo ezekiwe; zishaywe
ezokuhlawula ukweba. Ashwe
leze amadoda akuba sela.
Ingaze yaba khona ke impi
uma kunjalo.

Uma isela libona kala lina
magama okwedelela, balishaye
babuye baye kolimangalela
enkosini. Uma lilahwa yi-
cala, lidliwe izinkomo zalo, zi-
hlawule lezi elizekileyo, neziseleyo
zidlwe yinkosi.

108

Uma isela lezintshontshe qede
lazidla izinkomo, kanti alibizwa
ngankomo esibayeni, lezoshay-
wa ngoba lizedelela. Lizozi-
sho izinkomo lezo elizidlileyo

Limise noba yintombazana yalo
ukuthi kuyothi ingenda zi
khokhwe ngezinkomo ezoyilobolq
109.

Ngisho noba kungaze kube kwe-
biwe ekhaya. Lowa owebileyo uzo
hlawula njengoba bekohlawula
umuntu wentaba.

Noba kungaze kube kwebe
umfowabo; noba kungaze kube
kwebe umzala wakhe umuntu;
noma kwebe indodana yakhe;
noma kwebe umkhwenyana;
noma kwebe umlamu; Uya-
hlawula, ahlawule njengoba ku-
hlawula umuntu wentaba. A-
shaywe futhi. Ashayelwe ukwe-
deleta kwakhe.

110

Ukweqa umthetho wenkosi.

Umuntu othiya inkosi, noma
yinduna yenkosi, eqonde ukuyi-
hamba ngemuva, ukuzo yonaka-
lelwe ubukhosi bayo, ubethi anga-
banjwa abulawe.

111

Uma kungumfowabo nkosi lo-
agila lomkuba omubi, noba

Kungumantu wozalo lwenkosi,
 bekuye kuthiwe bayayibangisa
 inkosi

Phoke, kucace loko, ngoba in-
 kosi ibekwa yisizwe ngoba ku-
 yiyo yodwa kuba bonke bakwa-
 bo okufanele ibekwe ubukhosi.

Uma sekusuka omunye ke
 ozalana nayo, eyibangisa, lowo
 usondezwa ebandla, ngokushesho
 Izwiwe indaba yakhe, ivivin-
 ywengamadoda.

Uma nempela iqhinga lakhe
 litholakala kahle, abulawe
 ngoba ngomusa uzobulala in-
 kosi. Abulawe noma ebengu-
 mfowabo nkosi.

Kwesinye isikhathi amfowabo
 nkosi uye abange isinyen yela.
 Athi ethatho aphume ekhaya a-
 lambe aye kohlala kwenzwe indawo.
 Kanti usehlangene namanye
 amadoda.

Izethuka inkosi useyihlasela
 nje usehwa nayo, eyibangisa.
 Eshlangene nalabo, abamelekelelayo
 kulobuchuku lwakhe.

Kepha ke uma kubu nguye o-
 webulwayo, uya bangwa abulawe.
 nabantu bakhe bayabulawa uma

K13/27.

bebanjive

Njengomhlangana nje. Njengoba nazi ukuthi uMbophi noDingana noMhlangana babulala uShaka. Bembulala ngebaxa lokuthi kuzobusa uDingana noMhlangana, baloku bededelana.

Manje, ke, uMkabayi kaJama, kwaba nguyena ndlovukazi eyayifanele igcobe inkosi. Umkabayi ke yena wayethanda ukubeka uDingana.

Manje, ke, uMhlangana naye waye lindlele kaMbophi uKubekwa ukukhosi. Indlovukazi yase yenza ubugili, ihlangene noDingana.

Yathi mhla imeme umhlangano woku beka inkosi, yabavusa eku-seni-bahamba nezinduna zikaMkabayi, bazishiya ezabo, baya kogeza

Zaba sezizakwebezinduna ukuthi, zibonela ukumbona nje ethi uYageza, zimbambe zimqulise ngekhandu, aze afe. Zimhudule zim-gqibe emhlangeni, besezobika ingozi. Nempela zenzenjalo.

Loku ke wakwenga ngabom uMkabayi, ebona ukuthi bazobanga. Wabulala uMhlangana ngesinyenyela, nangobugili, ngoba emala. Wabeka uDingana yedwa waba yinkosi. Kanti bathi bebulala uShaka babethi bobusa bobobili.

Owedelela induna, wedelela inkosi
ngoba induna ngeyenkosi

Owedelela inkosi usuke esezidelile.

Owedelela isigijimi senkosi, u
suke edelela inkosi.

Owedelela izwi lifika nesikhulu
esiphakanyiswe yinkosi, u-
suke edelele izwi lenkosi.

Zonke izigijimi ezifika ziphu-
ma enkosini mazihlonishwe, ze-
nziwe.

Akukho muntu ongephula
umthetho wenkosi ethembela u
kuthi uzoke aye koyimangalala
kweyakhe indawo

Noma ubani owenza enye ya-
lezinto esezibaliwe lapha ku 112,
makafe. Makangaziphenduleli aze a-
buke nezaba zakhe - ngoba asikho
isaba esinga kwenza wedelela inkosi
aphila. Ngakoke umuntu ongezwa
wayebulawa. Kuphela. Anganekwa
thuba limbe.

Kwa kuhlonyiswa kuzala
ukwedelela loku kufike nabelungu
nye. Bazokuthi uma utshelwe into
kwathiwa yenze, kusho umuntu

omikhulu, uma ukona ukuthi ayi lungile yiyeke, wedule uye ko-mangala.

yayingekho inkantolo engale kwenkosi kuqala. Uma inkosi ithe yenza ukuthi, kwenze. Uma ungakwenzi uzokufa ngoba uyedelela. Awuna kudabula. Uzokufa. Wedelele inkosi. Ufuna ukuyibulala uma uyedelela. Ngakoke ngamafuphi yifa usheshe, unga kayibulali inkosi. Izinsizwa zizotshelwa zikubambe ziye kokugongqa ngaphandle. Kuphele izikweleni.

Ubuthakathi

114

Kwesinye isikhathi kwakuye kusuke umuntu asongele omunye, nomabebekhulumisene nje. Abe sethi, "Ngizokulungisa! Ngeke uwadle amabala kulonyaka ophuzulu! Libeke ulikhapha.

Konke lokoke ukusongela umuntu okhuluma kanyala komunye usuke emsongela. Ezombulala. Uma ke abantu becabanga ukuthi umthakathi uyaloya ekhaya

1047
K13/27

297

Babeyo bafune izintlezi bachele e-
khaya, ukuze kuphuphe imithi
yomthakathi. Bachele njalo la se-
kuqundeka amehlo, bazungeze
umuzi.

Kwesinye isikhathi kuthi la
sebethi bayalala nje, bezwe
kuthi gqi gqi phandle. Bezwe
fohlo! fohlo! Bezwe sekuconsa
amaconsi endlini. Kanti yi-
mfene yomthakathi. Ifike qede
yakhwela phezu kwendlu yacha-
ma.

Uma abantu becabanga ukuthi
umthakathi uyaloya ekhaya, kuye
kumemane amadoda ahlale enda-
weni, noba endlini aloya kuyo.
Anele afike nje, ngoba phela
umthakathi wayehlubula ncwe
, abe segcoba umlotha. Uma e-
qibele imfene ayiqibele abeke
emuva yona iye phambili.
Abesifika qede emabaleni aye-
hlake imfene yakhe.

Nayo imfene iba iloya, naye
futhi ahambe eloya khona la
ekhaya.

Kuthi ke lamadoda asehlomile,
ambone qede ecanasa umthakathi.

aphume. Agizime ambambe.

Abesepheka amanzi abile. Am-
qulusise amfaka uphondo lwenkomo
endunw amboje ngamanzi abilayo
athi egeda abe semjoja ngezinti
ekade zicijwa, ezingangezintungo
zona zizimfushane. Amjoje
khona egolo. Zize zigwale isisu
phama.

Bona ke sebembonile ukuthi
ungowaphi. Anele ukwesutha
abiloze qede esesuthi nezinti esezi-
bobose namathumbu zazenzela
okwazo esiswini somuntu be-
mjoja bengamphisekele, nabo
esebakhathazile. Ebojwe nanga
manzi ebila. Abiloze qede, ba-
methwale, bafike kwakhe. Ba-
sunduze umnyango (ngoba izivalo
kwakuyilezi ezazelukwa ngo-
gorothi), wuleke. Bamuthi
qithi maqondana nomnyango
ngaphakathi. Bathi, "yemukela
kasibanibani, nanso inkomo yakho
basuke bahambe.

Kwake kwehlela uMbilongo loko
yena ke wayehambe izwe. Wase
shonehwa yilanga la ebona umuzi
nje. Waphambuka, wakhulekela.